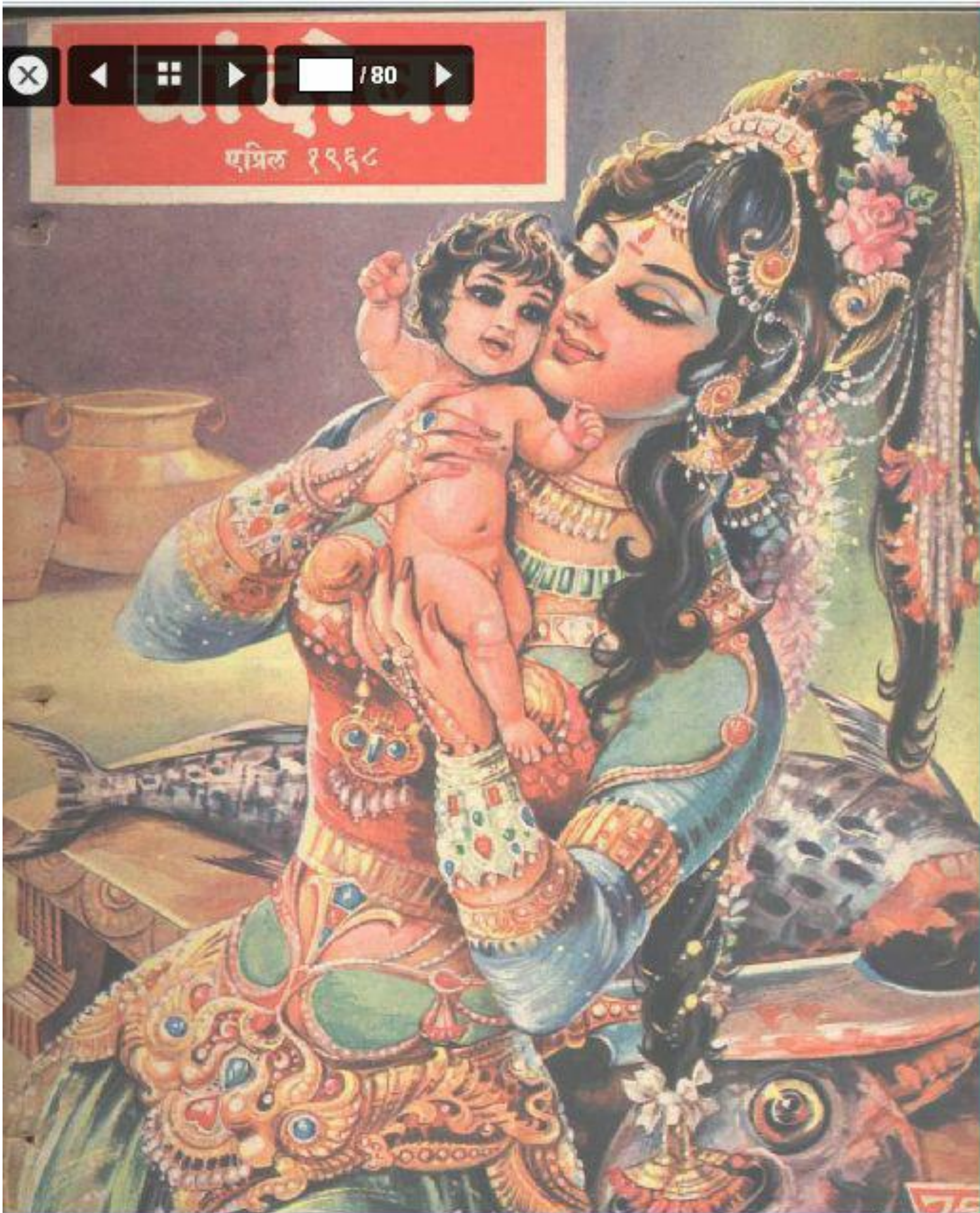

एप्रिल १९६८

परंतु आतल्या आत वैरभाव वाढत होता. टिपूची भीती कमी होतांच पेशवे, दौलतराव शिंदे, तुकोजी होळकर व नागपूरचे भोसले सर्वांनी मिळून निजामावर स्वारी केली. १७९५ च्या मार्च महिन्यात निजामाचा पराभव झाला. त्याने पुष्कळ धन देऊन संधीप्रमाणे आपला प्रांतदेखील मराठ्यांना देऊ केला. इंग्रजांनी निजामाला कोणत्याहि प्रकारचे सहाय्य केले नाही.

इंग्रज व म्हैसूर यांचे परस्परांशीं युद्ध होण्याचे कारण, अठराव्या शतकाच्या अखरीला हैदर व टिपू इंग्रजांच्या उन्नतीच्या वाटेवर राहू व केतू सारखे उभे होते.

हैदर अशिक्षित होता, परंतु साहसी व शूर होता. तो म्हैसूरच्या सैन्यांत एकएक पायरी चढत अनेक लढाया जिंकून उच्च पदावर आला होता. हळूहळू म्हैसूर राज्याचे सर्व अधिकार त्याने हस्तगत करून घेतले. त्याचे हे यश इंग्रज, मराठे व निजाम यांच्या डोळ्यात सलत होते.

सन १७६५ मध्ये—मराठ्यांनी त्याच्यावर स्वारी केली तेव्हां हैदरने त्यांच्याशी संधी केली व नुकसान भरपाई म्हणून ३२ लाख रुपये आणि गुत्ती व सावनूरचा प्रांत मराठ्यांना दिला. १७६६ च्या नोव्हेंबर महिन्यात मद्रासच्या इंग्रज सरकारने निजामाकडून 'सरकार जिल्हे' मागून घेतले व त्या बद्दल हैदरवर स्वारीच्या वेळी निजामाला मदत देण्याचे कबूल केले. अशा तऱ्हेने हैदरच्या विरुद्ध मराठे, इंग्रज व निजाम यांची फळी उभी झाली. परंतु हैदरने मराठ्यांशी आधींच बोलणी करून त्यांना धन दिले व त्या पेच प्रसंगातून स्वतःची सोडवणूक करून घेतली.

विचित्र भूत

फार जुनी गोष्ट आहे, एका लहानशा गावी यमुनादास व लक्ष्मी नावाचे नवरा बायको रहात असत. यमुनादास शेतकीचे काम करी. लक्ष्मी घरचे काम पाहून दूध व दही विकण्याचे काम करी.

काही काळ लोटल्यावर त्यांनी स्वस्तात एक जुने घर विकत घेतले आणि दुरुस्ती करून घेऊन गृह प्रवेश केला.

घरात पाऊल टाकताच विचित्र विचित्र गोष्टी घडू लागल्या. एकदा सकाळी लक्ष्मीला थंडी वाजून ताप आला. त्याच्या आदल्या दिवशी यमुनादास शेजारच्या गांवी गेला होता. लक्ष्मीने विचार केला की नवरा येण्यापूर्वीच पहाटे उठून दही घुसळून लोणी काढून घ्यावे व सैपाक वगैरे उरकून घ्यावा. परंतु तिला उठवेना.

थोड्या वेळाने तिची झोप मोडली तेव्हा मोठ्या कष्टाने ती सैपाक घरात गेली. तेथे जाऊन पाहते तर दही घुसळलेले व लोणी काढून मडक्यात ठेवलेले दिसले.

दारे सर्व बंद होती. आत कोण व कोठून आले आणि हे सर्व काम कसे झाले हे तिला कळेना. यमुनादास आल्यावर तिने त्याला ते सर्व सांगितले. पण बायको जे म्हणाली ते ऐकून तो हंसू लागला.

आणखी काही दिवस गेले. लक्ष्मी गरोदर होती. तिला सर्व कामे होत नव्हती. काही कामे ती अर्धीच करून सोडून देई. परंतु काही वेळाने ती कामे पुरी झालेली दिसत. नंतर एकदा तिच्या मनात विचार आला की ही सर्व कामे भुते तर करून जात नसतील. तसे ती नवऱ्याला म्हणाली

देखील. पण तो म्हणाला–" ही सर्व निव्वळ तुझ्या डोक्यातली कल्पना आहे."

लक्ष्मीला नववा महिना लागला. तिने मदतीला आपली आई पार्वती हिला बोलाविले. पण तिने उलट निरोप पाठविला की अलीकडे माझी तब्येत बरी नसते, म्हणून मी येईनच असे काही सांगत नाही. लक्ष्मी घाबरली की आई आली नाही तर मदतीला कोण येणार? परंतु बाळंतपणाच्या एक दिवस आधी पार्वती हजर झाली. दोघा नवराबायकोला आनंद झाला. बाळंतपणानंतर पार्वती परत निघून गेली.

दुसऱ्या दिवशी पार्वती पुन्हा आली. त्यांना आलेल्या पाहून यमुनादासला फार आश्चर्य वाटले.

" बाळंतपणाला येऊ शकले नाही, बाई! काय करणार? महिनाभर झाला, अंथरुणाला खिळून होते. दोनचार दिवसापूर्वीच चार पावले चालू लागले, आणि आज मोठ्या मुश्कीलीने आले आहे." पार्वती म्हणाली.

लक्ष्मी व यमुनादास पार्वतीकडे पाहून आश्चर्य करीत होते. पण तिला कारण समजेना. म्हणून तिने विचारले–" बाळंतपणाला येऊ शकले नाही, म्हणून रागावलीस वाटते? पाहू दे तर नातवाला."

" आई! असं ग काय बोलतेस? तूच नाही का स्वतः येऊन माझं सर्व बाळंतपण केलेस? आणि आता कधी पूर्वी न आल्यासारखे बोलते आहेस?" लक्ष्मीने विचारले.

पार्वतीला ते सर्व ऐकून आश्चर्यच वाटले. लक्ष्मीच्या तोंडी सर्व वर्तमान ऐकून ती म्हणाली–" तर मग माझं रूप घेऊन भूतबीत आले होते की काय?"

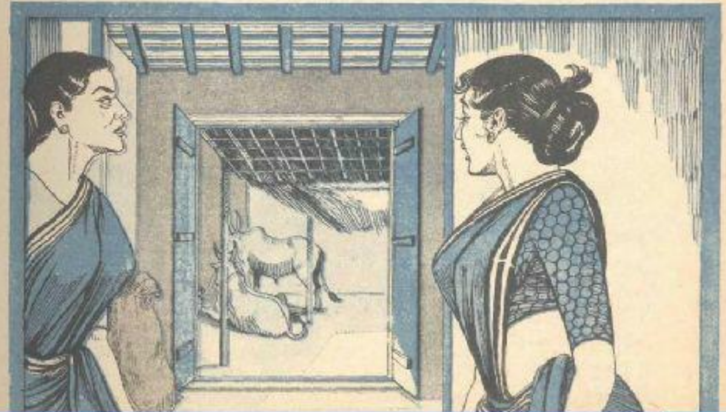
आता मात्र यमुनादासला पण भूतच असावे असे वाटू लागले. सासूच्या रूपाने आलेल्या बाईला त्याने स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिले होते.

" पार्वती त्यांना म्हणाली की भूत प्रेत असेल तर असे स्वस्थ बसून कसे चालेल?" सासूचं म्हणणं ऐकून तो शेजारच्या गांवी मांत्रिकाकडे गेला.

त्या दिवशी रात्री जोराचा पाऊस पडू लागला. पाऊस पडू लागल्याचे ऐकून लक्ष्मी घाबरून उठून बसली. कारण तिने परसात मिरच्या वाळत टाकल्या होत्या. त्या भिजून जातील म्हणून ती घाबरली होती. यमुनादास असते तर घेऊन आले असते. आता काय करावे? स्वत ती बाळंतीण. पावसात जाता कामा नये. जे व्हायचे असेल ते होईल, असे मनाशी ठरवून ती पावसात बाहेर गेली नाही.

परंतु सकाळी उठल्यावर पाहते तर पडवीत मिरच्यांचं पोते भिंतीला टेकून ठेवलेले होते. म्हशींना देखील कोणी तरी ओसरीत बांधून ठेवलेले होते. लक्ष्मी व पार्वती दोघींची तोंडें भीतीने पांढरी फट्ट झाली. दोघी परस्परांची तोंडे पाहू लागल्या.

थोड्या वेळाने यमुनादास मांत्रिकाला बोलावून घेऊन आला. सर्व प्रकार ऐकून

घेऊन मांत्रिक म्हणाला–" या सर्व तुम्हांला नुसत्या गप्पा वाटत असतील. परंतु हे भूत परोपकारी स्वभावाचे दिसते आहे. परंतु भूत चांगले असले तरी घरात ठेवणे बरोबर नाही. कारण त्याला पाहून दुसरी भूतं घरात शिरायची. तुमच्यावर आज पर्यंत ज्या भुताने उपकार केले त्याचा पूर्णनाश करण्यासाठी मारणहोम करणे पण बरोबर नाही. परंतु त्याची भुताटकी बंद करण्यासाठी व त्याला घरा बाहेर काढण्या साठी थोडे पैसे खर्च करावेच लागणार. त्यासाठी जेवढा खर्च होईल, त्या पेक्षा तुम्ही हे घर सोडून जाणेच जास्त फायद्याचे होईल." असे सांगून मांत्रिक निघून गेला.

लक्ष्मी नुसते भुताचे नाव ऐकून घाबरत असे. म्हणून ती म्हणाली–" या घरात आपल्या मुलाला त्रास होण्याची शक्यता आहे. हे घर नाही लाभले आपल्याला. मी एक क्षणभर देखील या घरात रहायला तयार नाही."

दुसऱ्यादिवशी संध्याकाळ पर्यंत यमुनादासने एक झोपडी शाकारून उभी केली आणि सर्व सामान त्या झोंपडीत पोचते केले. एक जुनी उखळी काय ती त्याच्या जुन्या घरात राहून गेली. नव्या घरात पाऊल टाकल्य.वर लक्ष्मीला जिवात जीव आला. " उखळी गेली तर जाऊ दे." ती म्हणाली.

रात्री तिला शांत झोप लागली. दुसऱ्या दिवशी सकाळी ती परसात गेली तेव्हां तिला तिच्या नव्या घराच्या परसात ती उखळी ठेवलेली दिसली. अशा परोपकारी भुताच्या भीतीने घर सोडावे लागले याबद्दल लक्ष्मीला फार वाईट वाटले. त्यानंतर तिला ते भूत कधी दिसले नाहीं.

पडकें देऊळ

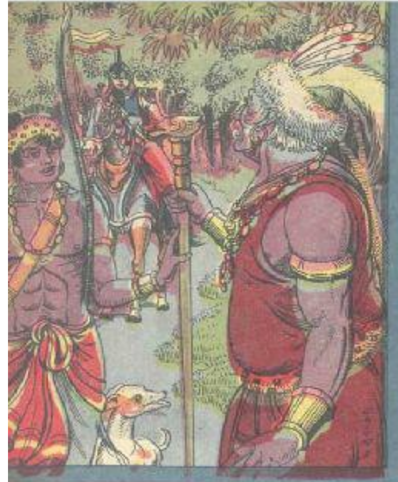
[२]

[शिखीमुख नावाचा एक शबर तरुण रानात शिकारीला गेला असता त्याला कवचधारी एका घोडेस्वारावर, काही चोर व लुटेरे हल्ला करीत असल्याचे दिसले. तो त्या तरुणाच्या मदतीला धावला. त्याचे नाव त्याने विक्रमकेसरी असे सांगितले. काळोख्या रात्री दोघे शबर वस्तीजवळ पोचले. तेव्हां गावकरी त्यांच्याकडे धावत आले. —पुढे]

शिखीमुखला, गावकरी असे एकाएकी धावत आलेले पाहून आश्चर्य वाटले. त्या सर्वांच्या हातात शस्त्रे होती. काही जणांच्या हातात जळत्या मशाली पण होत्या. ते पहिल्याने त्याच्याजवळ पोचले आणि मोठ्याने ओरडत नाचू लागले.

" काय झालं काय, सर्व गाव जमा व्हायला !" शिखीमुखने त्यांना विचारले.

" गावात बातमी आली की जंगलात तुला व एका पोलादी माणसाला डोंगरी डाकूंनी ठार केले. म्हणून सर्व तुमच्या शोधार्थ निघालो होतो. पण आता तुम्हांला पाहून गुराख्यांचे म्हणणे खोटे ठरलं आहे. कदाचित तू व या पोलादी घोडेस्वाराने त्या दुष्टांना पळून लावले असावे." ते लोक सांगत होते.

शिखीमुख जोराने हसला व विक्रमकेसरीजवळ जाऊन म्हणाला—"पाहिलेस, आमच्या गावकऱ्यांनी कसा पराचा कावळा केला तो ! आपल्याला डाकूंनी ठार केले, असे गुराख्यांच्या पोरांनी जाऊन सांगितले. त्या मुलांनी तू पोलादाचा मनुष्य आहेस असे सांगितले होते."

विक्रमकेसरीला ती सर्व एक गंमत वाटली. त्याच बरोबर गावकऱ्यांत आपसांत ऐक्य आहे आपल्या नायकाच्या मुलावर त्यांचे प्रेम आहे हे पाहून त्याला विशेष आनंद वाटला. या शबर जातीची मदत मिळाली तर, बाबांनी स्वतःच्या शिरावर साहसाच्या एका कामाची जी जबाबदारी घेतली आहे ते नक्कीच यशस्वी होईल, याची त्याला खात्री वाटली.

जिवाजी आपल्या काही अनुयायांबरोबर त्याचा मुलगा उभा होता तेथे आला. त्याला येत असलेला पाहून शबर जातीचे सर्व लोक बाजूला सरकले व त्याला पुढे यायला जागा दिली. जिवाजीने पुढे येऊन आपल्या मुलाला वात्सल्याने पोटाशी धरले. त्याच वेळी त्याची नजर मशालीच्या उजेडात विक्रमकेसरीवर पडली.

जिवाजी क्षणभर चकित होऊन विक्रमकेसरीकडे पहात राहाला. नंतर चार पावले पुढे जाऊन म्हणाला—"कोण ? धनी विक्रमकेसरी ?" त्याच्या आवाजात आनंद व आश्चर्य दोन्ही स्पष्ट झळकत होते.

विक्रमकेसरीने नमस्कार केला व म्हणाला—"मी विक्रमकेसरीच आहे. पण माझी आपल्याशी ओळख नाही."

जिवाजीने ते उत्तर ऐकून, कानावर जणुकाही विश्वासच बसेना अशातऱ्हेने विक्रमकेसरीकडे पाहिले व म्हणाला—"बरोबर ! चाळीस वर्षांपूर्वीची गोष्ट आहे. ते धनी पण माझ्याच वयाचे आहेत. म्हातार पण आले असेल त्यांना. आम्ही दोघे तुझ्या वयाचे असताना चक्रवर्ती महाराजांच्या सैन्यात भर्ती होऊन, उत्तरेकडे ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यात जयजयकार करीत शिरलो होतो. त्या युद्धांत आमच्या महाराजांना अलोट धन व यशप्राप्ती झाली होती. तुला पाहून मला माझे जुने धनीचसमोर उभे आहेत असे वाटत आहे."

"मी त्या विक्रमकेसरींचा नातू ; माझे नाव पण विक्रमकेसरीच आहे. मी आपल्या वडिलांच्या आज्ञेने आपल्याला भेटून त्यांचा निरोप सांगायला व आपला सल्ला घ्यायला आलो आहे." विक्रमकेसरी म्हणाला.

"काय पण विचित्र ! तुझे आजोबा कैलासवासी झाले असे मी ऐकले. परंतु तुला पाहून ते पुन्हा कसे या जगात आले याचे आश्चर्य वाटते. तुझा तोंडावळा उंची, रंगरूप सर्व कसे हुबेहूब तसेच आहे. तुझे बाबा जयपाल खुशाल आहेत ना ? त्यांना या गरीब म्हाताऱ्या शबराची नुसती आठवणच नव्हे तर निरोप पाठवून सल्ला घ्यायला त्यांनी आपल्या स्वतःच्या मुलाचा जीव धोक्यात घातला ! म्हणून मला आश्चर्य

वाटत आहे. तुझे वडील एका राज्याचे अधिपती आहेत. माझ्यासारख्या सामान्य शबराचा सल्ला घेण्यासारखं असं काय आहे ?" जिवाजीने विचारले.

"ते सगळं मी गावात तुमच्या घरी पोचल्यावर सांगतो. तुमच्या गावात मला प्रवेश मिळू नये यासाठी काही दुष्टांनी मला जंगलात अडवलें." विक्रमकेसरी म्हणाला.

"ते कळले म्हणूनच आम्ही सर्व निघालो होतो. पण शिखीमुखाबरोबर माझ्या जुन्या धन्याचा नातू पण भेटेल याची स्वप्नात देखील मला कल्पना नव्हती. पोरांनी

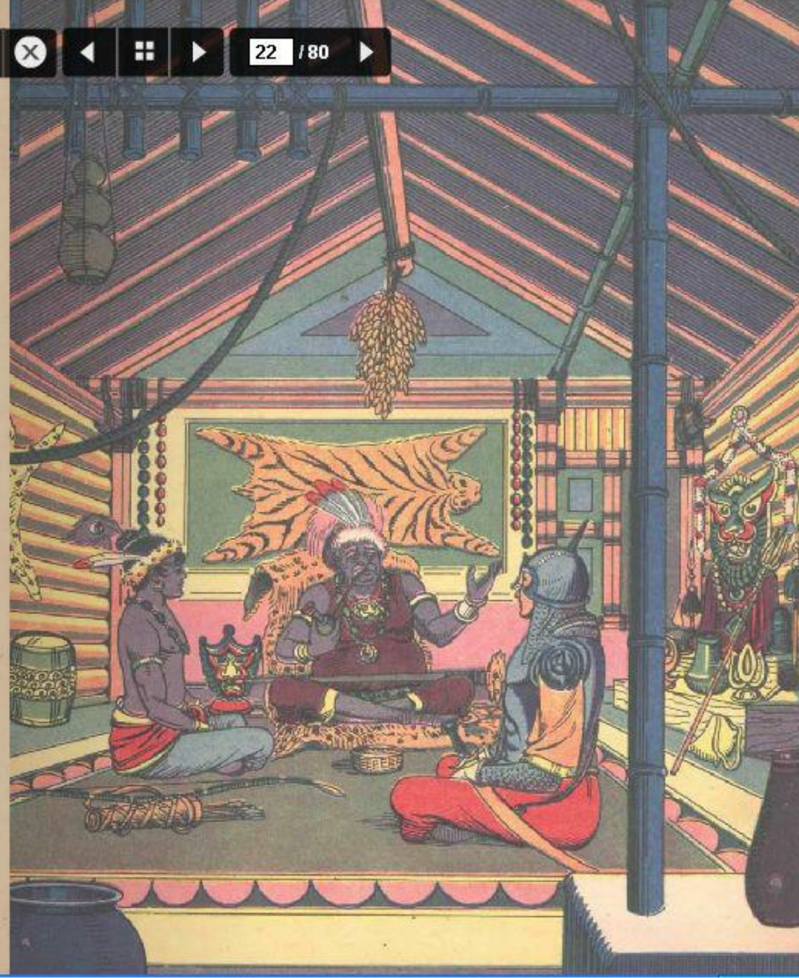

पोलादाचा मनुष्य म्हणून तुझं वर्णन सांगितले. बरं तर दोघे खुशाल आहात म्हणून हायसे वाटलं चला," जिवाजी म्हणाला.

अर्ध्या तासाने सर्व गावात येऊन दाखल झाले तेव्हा जिवाजीच्या घरासमोर बायकांचा घोळका दिसला. त्या मोठमोठ्याने काहीतरी बोलत होत्या. त्यांच्या हातात पाण्याने भरलेल्या घागरी व मडकी होती. जिवाजीने जवळ जाऊन त्यांना विचारले–"काय भानगड आहे?" तेव्हां त्यांच्यापैकी काही पुढे येऊन सांगू लागल्या की सर्व तलावावर पाणी आणायला गेल्या होत्या काही अनोळखी परदेशी त्यांना दिसले. त्यांनी जिवाजींचे घर कोणते म्हणून विचारलं. त्या सर्वांच्या हातात शस्त्रे होती व ते दुष्ट हेतूने गावात शिरले होते. विचारल्यावर त्या बायकांनी त्या लोकांचा पेहराव कसा होता हे सांगितले. गुराख्यांनी वर्णन केलं होतं त्यात व यात साम्य होते. जिवाजी जास्त वेळ न घालविता घरात गेला. व विक्रम केसरीला म्हणाला "ते बिलंदर चोर दिसतात. अगदी अनोळखी अशा प्रदेशात शिरून शबर जातीच्या वस्तीवर हल्ला करण्याची हिंमत! ठीक, त्याना याची फळं चाखावी लागतील."

त्यांनी या घरावर हल्ला करण्याचा विचार केला आहे तर त्याला कारण तुम्ही नसून मी आहे. मी शिखीमुखावरांवर तुमच्या गावाकडे निघालो तेव्हां त्यांनी आम्हांला पाहिले असावे. त्यांना माझ्या प्राणापेक्षा माझ्या या पिशवीतले सामान हवे आहे." असे म्हणत घोड्याच्या खोगिराजवळ बांधलेली एक पिशवी काढून विक्रमकेसरीने जिवाजीच्या हातात दिली.

जिवाजीने ती पिशवी नेऊन काळजी पूर्वक खोलीतल्या एका कोपऱ्यात ठेवलेल्या

मूर्तींच्या समोर ठेवली व म्हणाला—“ रात्रभर बोलू सावकाशपणे. पहिल्याने खाऊन पिऊन घेऊ.” त्यानंतर सर्व एकत्र बसून जेवले. मांस व दारूवर सर्वांनी खूप हात मारला. जिवाजी भिंतीला टेकून बसला व हुक्का पिऊ लागला. समोर घोंगडीवर विक्रमकेसरी व शिखीमुख बसले होते. त्यांच्याकडे पहात हंसून तो म्हणाला—“ तुम्हां दोघांना शेजारी शेजारी बसलेले पाहून मला माझे जुने धनी विक्रमकेसरी आठवतात. त्यांचा नातू माझ्या घरी पाहुणा म्हणून कधी येईल ह्याची कल्पना स्वप्नात देखील मला नव्हती. याबद्दल मला जो आनंद होत आहे तो वर्णन करून सांगू शकत नाही.” “ माझ्या वडिलांना तरी इतक्या दूर मला प्रवास करावा लागेल याची कल्पना कोठून असणार ? ते मला तुमच्या व आजोबांच्या विचित्र आठवणी नेहमी सांगत. परंतु आज मी एक नवीन बातमी तुम्हांला सांगणार आहे. माझे आजोबा विक्रमकेसरी वीस वर्षांपूर्वी पुन्हा एकदा ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यातल्या [illegible]मास्त्या नगरी गेले होते. तेव्हां पासून आज पावेतो त्यांचे दर्शन आम्हांला घडले नाही. आम्हांला वाटत होते की त्यांनी या जगचा निरोप घेतला असावा. परंतु दोन महिन्यापूर्वी जी बातमी मिळाली त्यावरून ते जिवंत असावेत से वाटते.” विक्रमकेसरी म्हणाला.

ते ऐकून व चकित होऊन विक्रमकेसरी कडे पहात जिवाजीने विचारले—“ धनी विक्रमकेसरी पुन्हा ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यात गेले होते म्हणतोस ? वीस वर्षांपूर्वीची ही गोष्ट आहे तर मला कोणाच्या तोंडी हे कळविले असते तर मी देखील त्यांच्याबरोबर गेलो असतो. मला कां नाही कळविले त्यांनी ? काही कळत नाही बुवा ! इतकं दूर त्यांना पुन्हा कां जावे लागलं.”

“ त्याचं काही तरी गुप्त कारण होतं. व ते त्यांना मरण येण्यापूर्वी करणे अगत्याचं होते असं त्यांनी माझ्या बाबांना तेव्हां सांगितले. या पलीकडे त्यांनी काहीच सांगितलं ना[illegible] आम्हांला देखील कळू न देण्याजोगी कोणती गोष्ट होती हे आता त्यांचे त्यांनाच ठाऊक. परंतु दोन महिन्यापूर्वी आमच्या दरबारांतले एक पंडित उत्तरेकडून परत आले व त्यांनी माझ्या आजोबांच्या म्हणून सांगून काही वस्तू बाबांना आणून दिल्या. त्यात ताडपत्रावर लिहिलेल्या काही गोष्टी आहेत. त्याच्या सांगण्यावरून आमचे आजोबा तेथल्या डोंगराळ प्रदेशात संन्यास घेऊन रहात आहेत. त्याने प्रमाण असे काही दिले नाही.” विक्रमकेसरी म्हणाला.

जिवाजी काही वेळ विचारात गर्क झाला. नंतर म्हणाला—“ तू म्हणतोस ते सर्व ऐकून माझं डोकं फिरल्यासारखं झालं आहे, बघ. माझे धनी तिकडे गेलेच कशाला ? त्यांत गुपित असे काय होते ? आणि त्या गुप्त वस्तु त्या पंडिताला मिळाल्या कशा ? ”

विक्रमकेसरीने थोडक्यात त्या पंडिताने सांगितले ते सुरवातीपासून शेवटपर्यंत

सांगितले. तो पंडित लहान पणीच घरून तीर्थयात्रेला निघाला. अनेक विद्या संपादन करून उतारवयांत घरी परतला. ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यात तो बरेच दिवस फिरला. त्या प्रदेशातल्या जंगली लोकांना तो औषधपाणी देई. अनेक जातीचे व अनेक भाषा बोलणारे लोक त्या प्रदेशात राहतात. त्यात इभ्य नावाच्या हत्तीला माणसाळवणाऱ्या एका जातीशी त्याची ओळख झाली. पंडिताच्या तोंडी त्याच्या गावाचे नाव ऐकून त्यांनी त्याच गावचा विक्रमकेसरी नावाचा एक क्षत्रिय आपल्या एका नोकराबरोबर

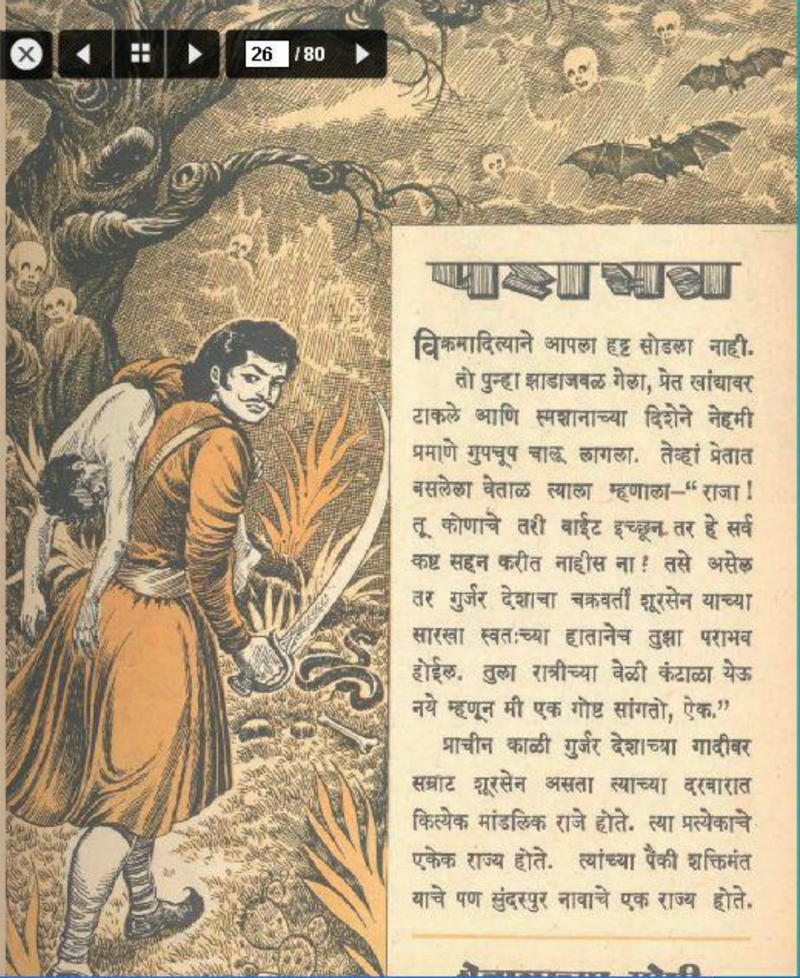

जवळच राहातो असे सांगितले आणि असे देखील सांगितले की औषधी वनस्पती आणायला दोघे रानात गेले असता वाघाने त्यांना खाऊन टाकले. त्याच्या वस्तू म्हणून सांगून त्या लोकांनी ताडपत्रे, एक सुरी व दुसऱ्या काही वस्तू त्या पंडिताला दिल्या. तो पंडित रानांत पुढे गेला तेव्हां लोकांनी सांगितले की विक्रमकेसरी नावाचा एक क्षत्रिय अघोरी नावाच्या साधूंबरोबर डोंगराळ प्रदेशात राहातो. त्याला त्यांनी पुष्कळदां पाहिले देखील होते. त्या पंडिताने त्या साधूंजवळ पुष्कळ चवकशी केली. पण सर्व त्या जंगलातच आहे असे सांगत, पण कोठे आहे हे नक्की कोणी सांगितले नाही. हे कळल्यावर आजोबांच्या सर्व वस्तू देऊन बाबांनी मला तुमच्याकडे पाठविले आहे. ताडपत्रे वाचल्यावर कोणत्या गुप्त कामासाठी इतके दूर गेले होते हे कळेल. त्यावरून आजोबा जिवंत आहेत की नाही हे कळेल."

जिवाजी सर्व ऐकून विचारात गर्क झाला. थोड्या वेळाने म्हणाला—"ते गुपित पडक्या देवळा संबंधीचे तर नाही? त्या देवळापर्यंत पोचण्या पेक्षा हिमालय पर्वतावर चढून जाणे सोपे आहे. शिखीमुख आण ती पिशवी."

शिखीमुख ती पिशवी घेऊन आपल्या वडिलांच्या हातात देऊ लागला. इतक्यात गल्लीच्या बाजूच्या दरवाज्यात सावली सारखे काहीतरी दिसले. एक मूर्त हलल्या सारखी भासली. काळा पोशाख केलेला, सहा सात फूट उंचीचा व सडपातळ बांध्याचा एक मनुष्य घुबडाच्या आकाराचे शिरस्त्राण घालून त्यांच्या समोर येऊन उभा राहाला. जिवाजी, शिखीमुख व विक्रमकेसरी त्या विकृत मनुष्याकडे चकित होऊन पाहू लागले.

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो पुन्हा झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर टाकले आणि स्मशानाच्या दिशेने नेहमी प्रमाणे गुपचूप चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! तू कोणाचे तरी वाईट इच्छून तर हे सर्व कष्ट सहन करीत नाहीस ना? तसे असेल तर गुर्जर देशाचा चक्रवर्ती शूरसेन याच्या सारखा स्वतःच्या हातानेच तुझा पराभव होईल. तुला रात्रीच्या वेळी कंटाळा येऊ नये म्हणून मी एक गोष्ट सांगतो, ऐक."

प्राचीन काळी गुर्जर देशाच्या गादीवर सम्राट शूरसेन असता त्याच्या दरबारात कित्येक मांडलिक राजे होते. त्या प्रत्येकाचे एकेक राज्य होते. त्यांच्या पैकी शक्तिमंत याचे पण सुंदरपुर नावाचे एक राज्य होते.

शक्तिमंत हा एक प्रजावत्सल राजा होता. प्रजेच्या सुखासाठी तो जातीने नित्य काळजी वाही. एक कुशल शासक म्हणून दरबारातले इतर सहकारी मांडलिक त्याचा आदर करीत. सुंदरपुर राज्यात नेहमीच शांतता व सुबत्ता नांदत असे. शक्तिमंत शूर व पराक्रमी पण तसाच होता. म्हणून त्याच्या राज्याकडे वक्रदृष्टीने पाहण्याची कोणाची छाती नव्हती. उलट ते आपल्या राज्य कारभारासंबंधी त्याचा सल्ला घेत.

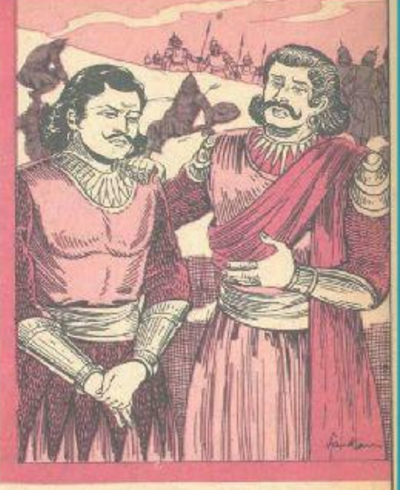
एका मांडलिकाचा इतका आदर झालेला शूरसेनाला असह्य वाटू लागला. प्रथम त्याची कीर्ती वाढत चालली म्हणून त्याला हेवा वाटे पुढे शक्तिमंत त्याचे राज्यच गडप करतो की काय अशी भीति वाटू लागली. म्हणून शक्तिमंतचा शेवट करण्याचे ठरवून त्याने सुंदरपुरावर स्वारी केली. त्याने शक्तिमंतकडे दूत पाठवून त्याला कळविले की युद्धाला तयार रहा.

शक्तिमंताने उत्तरादाखल उलट निरोप पाठविला—"मी आपला एक मांडलिक, आपल्या वतीने व आपल्या इच्छेने सुंदरपूरला राज्य करीत आहे. काही चूक घडली असल्यास कळवावे."

पण शूरसेनचा विचार बदलला नाही. त्याने शक्तिमंतला कळविले कीं तू प्रजेला आपल्याकडे वळवून माझ्याविरूद्ध फितुरी चालविली आहेस. म्हणून तुझे राज्य आपल्या राज्यात कायमचे मिळवून टाकण्याचे मी ठरविले आहे.

युद्ध थांबविण्याचा शक्तिमंतने अनेक प्रकारे यत्न करून पाहिला. पण त्याला त्यात यश मिळाले नाही. ती गोष्ट सुंदरपूरच्या प्रजेला पण कळली. प्रजेने आपले सर्वस्व अर्पण करून आपल्या राजाची लाज राखण्यासाठी चंग बांधला. त्यामुळे शूरसेनला जय मिळण्याची आशा उरली नाही. त्याच्या अनुयायांनी पण कमी उत्साह दर्शविला. त्यांना ते युद्ध म्हणजे केवळ राजाचा हट्ट वाटला. म्हणून सैन्यात बंडाळी होते की काय याची शूरसेनला भीती वाटू लागली.

एकट्याने युद्ध केल्यास जय मिळणे अशक्य वाटून शूरसेनने आपल्या इतर मांडलिक राजांना निरोप पाठवून मदतीला बोलाविले. परंतु कोणी यायला तयार होईना. काहींनी तयारीला कमीत कमी एक आठवडा मागितला तर काहींनी एक महिना. सर्वांनी काहीतरी कारण सांगून अंग काढून घेतले.

शेवटी शूरसेनने हात टेकले व तहाची बोलणी सुरू केली. म्हणाला—"शक्तिमंता, तू किती झालास तरी माझा मित्र व सखा आहेस. फक्त तुझी परीक्षा घेण्यासाठी मी आलो होतो. या पलीकडे माझ्या मनात दुसरा एक ही उद्देश्य नव्हता व नाही. तू खुशाल राज्य कर." असे सांगून शूरसेन सैन्य घेऊन माघारी गेला.

ही बातमी कळल्यावर इतर मांडलिक मंडळींना आपल्या सम्राटाच्या तऱ्हेवाईक वागणुकीबद्दल राग आला. त्यांच्या पैकी एकजण आपल्या मित्रांना उघड म्हणाला—"हा शूरसेन आम्हा मांडलिकांचा पदोपदी अपमान करतो. स्वत:च युद्धासाठी आह्वान करून गेला व पराभव झाल्यावर समेटाची भाषा बोलत माघारी आला. एका सामान्य मांडलिकाच्या हा:ती ज्याचा पराभव झाला त्याला आपण आपला सम्राट कां बरे मानावे? आज त्याने शक्तिमंताच्या राज्यावर स्वारी केली, उद्या तो आपल्या राज्यावर करणार नाही कशावरून! म्हणून याला गादीवरून काढून टाकू या." त्याप्रमाणे निश्चय करून त्यांनी शूरसेनाच्या राजधानीला वेढा दिला. शूरसेन जंगलांत पळून गेला

आणि जाताना आपल्या गादीवर शक्तिमंतला बसवावे असे सांगून गेला.

परंतु शक्तिमंत त्याच्या गादीवर बसण्यास कबूल झाला नाही. त्याने सर्वांकडून मैत्रीचे संबंध राखण्याची प्रतिज्ञा करवून सर्वांना स्वातंत्र्य दिले.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला– "शूरसेनाचे असे पतन होण्यास मुख्य कारण त्याच्या मनातील हेवा होता, नाही का? शक्तिमंताने त्याला किती समजावून सांगितले की मी तुमचीच एक प्रजा म्हणून राज्य करीत आहे. पण तेवढ्याने त्याच्या मनाचे समाधान झाले नाही. त्याने स्वारी करून स्वतःच्या पायावर कुऱ्हाड मारून घेतली. त्याने असा हट्टीपणा का दाखवावा? या प्रश्नाचे उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला–"शूरसेन तसे वागण्याचे कारण निव्वळ हेवा होता असे नाही. शक्तिमंत आपणाहून जास्त शूर व पराक्रमी आहे हे जेव्हां शूरसेनाला कळले तेव्हां त्याच्या मनात साहजिकच ही शंका उद्भवली की हा कधी न कधी आपले राज्य देखील बळकावील. म्हणून त्याच्याहून जास्त आपले बळ वाढविले पाहिजे असे त्याला वाटले. पण ते शूरसेनला शक्य नव्हते. म्हणून शक्तिमंताचा काटा दूर करणे त्याला आवश्यक वाटले. त्यात अपशय आले, म्हणून त्याचे पतन झाले."

अशातऱ्हेने राजाचे मौन भंग झाल्यामुळे वेताळ प्रेतावरोबर अदृश्य झाला व पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

चोरांचा नायक

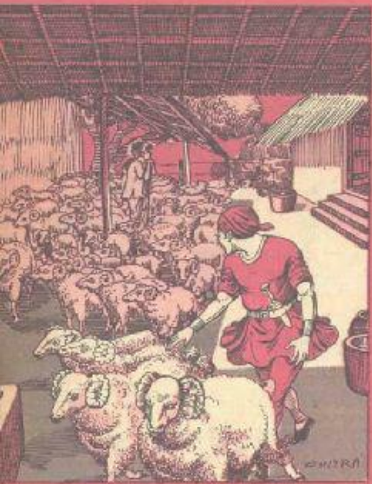
फार पूर्वी विंध्य पर्वताच्या दऱ्याखोऱ्यात चोरांची एक टोळी रहात असे. टोळीचा म्हातारा नायक अर्धांगवायु झाल्यामुळे देवाच्या निरोपाची वाट पहात होता.

म्हाताऱ्याने आपल्या साथीमित्रांना बोलाविले व म्हणाला–"तुम्ही लवकर आपला नायक निवडून घ्या. मी आयुष्यात पुष्कळ चोऱ्या केल्या व अनेक धाडसाची कामे केली. परंतु प्रयत्न करून ही तीन चोऱ्या मला शक्य झाल्या नाहीत तुमच्या पैकी जो कोणी त्या करील तो तुमचा नायक बनण्यास योग्य ठरेल."

"त्या तीन चोऱ्या अशा–गोपू धनगराच्या कळपातली मेंढरे नागोजी पाटलाचे जरीची नक्शी काढलेले जोडे आणि राजाच्या गळ्यात सतत राहणारी नक्षत्र माळा चोरून आणणे, ह्या तिन्ही गोष्टी मला जमल्या नाहीत. ह्या तिन्ही चोऱ्या जो करील त्याला तुम्ही आपला नायक नेमा." एवढे सांगितल्यानंतर त्याने एकदा "हे राम" म्हणून कायमचे डोळे मिटले.

चोरांच्या टोळीत एकाहून एक धाडशी तरुण होते. त्यांनी त्या तिन्ही चोऱ्या करण्याची शिकस्त करून पाहिली. त्यांच्यापैकी भूपती नावाचा एक हुशार तरुण होता.

त्याने सर्वात प्रथम गोपू धनगराच्या मेंढरांकडे लक्ष दिले. तो लागोपाठ तीन दिवस गोपू सकाळ पासून संध्याकाळ पर्यंत काय करतो हे पहात राहाला. तेव्हां त्याला, गोपू रात्रंदिवस जागा राहून पाहारा देत असतो, हे कळले. उजाडताच कळप चरायला नेतो. रात्री कुंपणात आणून सोडतो

तो व काठीवर हनुवटी ठेवून उभा राहून रात्रभर पाहारा देतो.

भूपतीला हे कळेना की हा माणूस मुळीच झोपत कसा काय नाही? एकदा तो गोपूच्या बायकोला जाऊन विचारू लागला—"मावशी! तुमची मेंढरे कोणी चोरून नेली आहेत का?"

"तो वेडपट आहे ना, हनुवटी खाली काठी ठेवून उभा? म्हशीसारखा उभाच झोपतो." गोपूची बायको म्हणाली.

त्याच दिवशी रात्री भूपती गोपूच्या कळपातली चार मेंढरे उचलून घेऊन गेला आणि चोरांना दाखवून म्हणाला—"ही पहा, गोपूची मेंढरे आणली आहेत चोरून. आता जातो नागोजी पाटलाकडे त्याचे जोडे चोरून आणायला. ते घेऊनच मी परतेन."

नागोजी पाटील आठवड्यातून एकदा जंगल ओलांडून मामलेदाराच्या कचेरीत जाई. तो नागदेवाचा भक्त होता. हे कळल्यावर भूपतीने एक युक्ति योजली.

जंगलातून जाणाऱ्या वाटेवर एका जागी सापाचे बीळ होते. भूपतीने त्याच्या चारी बाजूला एक कुंपण केले. आत जायला एक लहान दरवाजा ठेवला. बिळावर फुले वाहून ठेवली. तेव्हां पासून दररोज तो बिळावर हळदी, कुंकू, गंध व फुले वाहू लागला. दररोज लोक येऊन त्या बिळाची पूजा करतात असे वाटे.

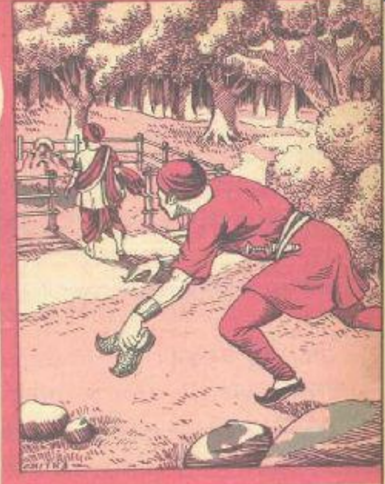
एक आठवडा लोटला. नागोजी पाटलाला मामलेदार कचेरीत जावयाचे होते. तो त्या बिळाजवळ येऊन पोचला. तो थांबला आणि त्याने आत वाकून पाहिले. कित्येक दिवसापासून नागराजाची पूजा चालू असल्याचे त्याच्या दृष्टीस आले. तो चार फुले घेऊन आला, जरीचे जोडे बाहेर दारात काढून ठेवले आणि आत बिळाजवळ गेला. त्याने भक्तीपूर्वक नागाच्या बिळाला फुले वाहिली.

झुडपाआड लपून बसलेला भूपती चटकन बाहेर आला व जोडे उचलून घेऊन झाडीतून पळत चोरांची टोळी होती तेथे येऊन आपल्या साथी चोराना म्हणाला—"हे पहा, नागोजी पाटलाचे जोडे. आता राजाच्या गळ्यातली नक्षत्रमाळा आणून दाखवतो."

भूपतीने सरळ राजधानीत जाऊन नक्षत्रमाळा चोरण्यासाठी अनेक युक्त्या योजल्या. राजाला तीन मुली होत्या. पण मुलगा एक देखील नव्हता. ते लक्षात ठेवून त्याने नक्षत्रमाळा उडविण्याची युक्ती योजली.

तो लागोपाठ तीन महिने साधूंच्या संगतीत हिंडत राहाला. वैराग्या सारख्या त्याने दाढी व मिशा वाढवल्या व त्यांच्या सारखा थोडाफार बोलू लागला. एक हरणाजिन खाकोटीला व कमंडल आणि कुबडी हातात घेऊन राजवाड्यात गेला. "बदरिकाश्रमातून राजाला आशीर्वाद देण्यासाठी आलो आहे," असे सांगून राजाला कळवायला सांगितले.

राजा भूपतीला भेटायला आला. राजाच्या गळ्यात ती नक्षत्रमाळा होती. भूपती हात

उचलून राजाला आशीर्वाद देत म्हणाला—"युवराज कोठे आहेत? त्यांना सुद्धा आशीर्वाद देऊन आम्ही पुढल्या प्रवासाला निघू."

राजाचा चेहरा एकदम उतरला व लाजत लाजत म्हणाला—"मला मुलगा नाही, बुवा. तीन मुलीच आहेत."

भूपती आश्चर्य वाटल्यासारखे दाखवीत म्हणाला—"ही नक्षत्रमाळा ज्याच्या गळ्यात आहे त्याला मुलगा व्हायला पाहिजे."

त्या पूर्वी ती गोष्ट कोणी राजाला सांगितली नव्हती. ती भूपतीच्या डोक्यातली

कलुती होती. परंतु ते ऐकून राजा चकितच झाला.

"पाहू का मी जरा ती नक्षत्र माळा?" असे म्हणत भूपतीने धीटपणे राजाच्या गळ्यातून ती नक्षत्रमाळा काढली आणि लक्षपूर्वक पाहण्याचा थोडा अभिनय केला व म्हणाला–"मला संशय होता तेच खरे ठरले. ही ओवताना एक दोन चुका राहून गेल्या. नक्षत्रांच्या प्रकाशातच तपासून चुकीची दुरुस्ती करावयाची असते. त्या नंतर महाराजाना पुत्र अपत्य नक्की आहे, एवढे मी सांगू शकतो."

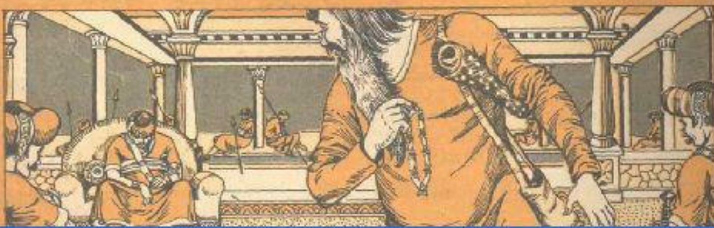
रात्री भूपती राजवाड्यातच राहाला. रात्रभर तो नक्षत्रांच्या प्रकाशात बसून नक्षत्रमाळा पहात म्हणत राहला–"रेवती नक्षत्राचा उदय झाला नाही. रोहिणी नक्षत्राचा उदय झाला नाही." वेळ घालवण्यासाठी या सर्व गप्पा होत्या. जे अधिकारी नक्षत्र पहात बसले होते ते पेंगू लागले.

तीन प्रहर रात्र लोटली. तोंपर्यंत सर्व छान झोंपी गेले तेव्हां भूपती नक्षत्रमाळा घेऊन राजवाड्याबाहेर पळून गेला.

भूपतीने नक्षत्रमाळा आणून दाखविल्यावर चोरांच्या टोळीने त्याला आपला नायक नेमला.

इकडे राजाने भूपतीच्या चातुर्यावर खूष होऊन दवंडी पिटविली की त्याला मोठ्या हुद्यावर नेमले जाईल.

भूपती आपल्या टोळीच्या सर्व चोरांना बरोबर घेऊन राजदरबारात आला. राजाने त्याला चोरांना धरून देण्याच्या कामावर नेमले. भूपतीच्या नजरेत धूळ फेकून चोरी करणे राज्यातल्या चोरांना अशक्य झाले. राज्यात सर्वत्र शांतता नांदू लागली.

तीन प्रश्न

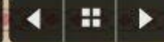
फार प्राचीन काळी अवध प्रांतात एका राजाला एक सुंदर मुलगी होती. तिच्या सौंदर्याचे वर्णन ऐकून दूरदूरच्या देशांचे राजकुमार तिच्याशी विवाह करण्याच्या हेतूने येऊ लागले. राजकन्या त्यांच्याशी कांही वेळ बोले व नंतर त्यांना निराश करून निरोप देई. तिने कोणते प्रश्न विचारले हे एकाहि राजकुमाराला कळले नाही.

काही जणांना वाटले की बोलता बोलता संदर्भाने तिने प्रश्न विचारले असतील व त्यांची समाधान कारक उत्तरे न मिळाल्याने आपल्याला निराश होऊन परत यावे लागले असावे. ते काही असो, राजकुमारीने त्यांच्या पैकी एकाला देखील लग्न करण्याचा विचार केला नाही.

त्या राजकुमारीच्या रूपलावण्याचे वर्णन काशीच्या युवराजाने पण ऐकले होते. तो काशीहून निघाला. वाटेत त्याला अनेक कष्ट सहन करावे लागले. एक जंगलाच्या वाटेने जात असता त्याला भूक लागली. त्याने हरणाच्या एका शावकाची शिकार करून त्याला भाजून खाण्याच्या हेतूने आग सुलगवली. पण ती विझली. सोसाट्याच्या वाऱ्याने आग जास्त जळण्या ऐवजी विझे. शेवटी त्याने खाण्याचा विचारच सोडला.

इतक्यात दोन झाडे परस्परांना घासून ठिणग्या पडल्या व जंगलाला आग लागली. त्या वणव्यातून स्वतःचा जीव वांचवून तो जंगलाबाहेर उघड्या मैदानात येऊन पोचला. ऊन वाढत होते. दूर त्याला एक झोपडी दिसली. झोपडीबाहेर एक बाई तीन दगड

मांडून चूल पेटवून मडक्यात पेज शिजवीत होती. सात मुले पेज पिण्यासाठी घोळका करून बसली होती.

राजकुमारा जवळ जाऊन त्या बाईला म्हणाला–" बाई, मी दिवसभर उपाशी आहे. भूकेने जीव कासावीस झाला आहे."

" थांब हं बाळ! पेज तयार होते आहे, आमच्या बरोबर एक घोट तू पण पी." ती बाई म्हणाली.

पेज तयार झाल्याबरोबर त्या बाईने प्रथम युवराजाला पोटभर पेज प्यायला दिली. नंतर आपल्या मुलांना पाजली. पण मुलांचे पोट भरले नाही. त्या बाईला प्यायला एक थेंबभर पेज सुद्धा उरली नाही.

" उद्या सकाळी पोटभर पाजीन बरं का बाळांनो, आता झोपां." तिने आपल्या मुलांची समजून घातली.

तिची ती गरीबी पाहून युवराजाच्या हृदयाला पाझर फुटला. ती रात्र त्या गरीब म्हातारीच्या घरी काढून तो दुसऱ्या दिवशी पुढे निघाला तेव्हा त्याने जवळ जे काही होते ते सर्व म्हातारीला देऊन टाकले.

नंतर तो अवधच्या राजधानीत सुखरूप येऊन पोचला.

राजकन्येने इतर राजकुमारांप्रमाणेच त्याची चांगली ओळख करून घेतली. बोलता बोलता तिने सहज विचारले–" समुद्रात वडवानल कसा राहातो बुवा?"

युवराज त्या गरीब म्हातारीचे उदाहरण देऊन म्हणाला–" दारिद्र्याचे दुःख जसे त्या म्हातारीने आपल्या हृदयात लपवून ठेवले आहे तसाच वडवाग्नी समुद्राच्या पोटात दडून राहातो.

पुढे राजकन्येने विचारले–" कोण मित्र किंवा शत्रू दोन्ही असू शकतो!"

युवराजाला जंगलातील अनुभव आठवला. ज्या वाऱ्याने, त्याने पेटवलेला विस्तव विझवला त्याच वाऱ्याने जंगलांत वणवा पेटला होता. ते उदाहरण देऊन युवराज म्हणाला–" अग्नि व वायु दोघे ही मित्र किंवा शत्रू दोन्ही असू शकतात."

आणखी पुढें बोलत असता राजकन्येने विचारले–" पंखाशिवाय कोणाला उडता येते?"

युवराज स्मित करून म्हणाला–" मनाला! त्याला पंख लागत नाही व ते वाटेल तिकडे उडू शकते. मला तुझ्या रूपलावण्याविषयी वर्णन ऐकायला मिळाले तेव्हां माझ्या मनाने येथपर्यंत धाव घेतली. ते केव्हा येथे आले हे मला कळलेदेखील नाही. त्याचा शोध काढीत तुझ्याकडे मी येथवर आलो आहे. मी ह्या गोष्टीची बातमी आपल्या मनाला दिलीसुद्धा नाही."

आपल्या प्रश्नांची उत्तरे काशीच्या युवराजाने स्वतःच्या अनुभवाने दिली असल्यामुळे व ती सयुक्तिक वाटल्यावरून राजकन्येने त्याच्याशी लग्न करण्यास होकार दिला. दोघांचे लग्न थाटामाटाने झाले.

बुद्धीला औषध

काकतीय साम्राज्यातील एका नगरी श्रीकंठ नावाचा एक राजा राज्य करीत असे. तो विलक्षण स्वभावाचा होता.

श्री कंठला दोन मुलगे होते. त्यांच्या शिक्षणासाठी त्याने एका गुरूला नेमले. काही दिवस गेल्यावर श्रीकंठने गुरूला बोलावून विचारले–"मुलांचा विद्याभ्यास कसा काय चालला आहे?"

"मोठा मुलगा चांगली प्रगती करीत आहे. पण धाकट्याचे मन अभ्यासाकडे मुळीच नाही." गुरू म्हणाला.

"काय कारण असावे?" राजाने विचारले.

"धाकटा मुलगा थोडा मंदबुद्धि आहे." गुरू म्हणाले.

"मग मी तुम्हांला कशाला नेमले? त्याला बुद्धी नसेल तर ती उत्पन्न करणे तुमचे काम आहे." राजा म्हणाला.

"तसे नव्हे महाराज! उपजतच मनुष्यात जी बुद्धी असेल तिला खाद्य देऊन फक्त तिचे पोषण करणे गुरूला शक्य आहे. पण कोणाला मुळात बुद्धीच नसेल तर ती उत्पन्न करणे गुरूला कसे काय शक्य होईल? सर्वच लोक बुद्धिमान असतात असे पण नाही." गुरू म्हणाला.

ते ऐकून श्रीकंठ विचार करू लागला. 'म्हणजे आपल्या प्रजेत देखील मंदबुद्धि लोक आहेत तर. अशा लोकांना बुद्धि येणे अगर वाढविणे शक्य नाही. सर्व बुद्धिमानच असावेत. या साठी काय बरे करावे?'

राजाने प्रधानाला बोलावून त्याचा सल्ला घेतला. मंत्री म्हणाला–

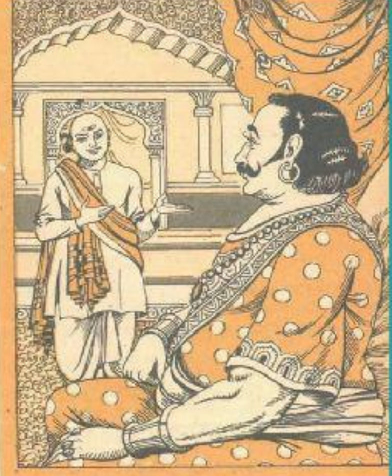
"महाराज! असे ऐकतो की काही औषधे घेतली तर बुद्धीचा विकास होतो. वैद्यांचा सल्ला घेऊन पाहू या." राजाच्या निमंत्रणावरून मोठमोठे वैद्य हजर झाले.

राजा वैद्यांना म्हणाला–"निरनिराळ्या औषधांची तुम्हांला माहिती आहे. तर मग सांगा की मंदबुद्धीवाल्याला बुद्धी यावी या साठी काही औषध आहे का?"

"महाराज! काही कारणामुळे कोणाला बुद्धिभ्रम झाला असेल तर औषधपाणी करून काही सुधार करविणे शक्य आहे. पण बुद्धीचा नवीन निर्माण करण्यास औषध असल्याचे आमच्या ऐकिवात तरी नाही." वैद्यांनी एक मताने हा सल्ला दिला.

राजाला वैद्यांचे म्हणणे मुळीच पटले नाही. बुद्धीभ्रम झाला असेल तर तो दूर करण्यास औषध आहे तर नवीन बुद्धी उत्पन्न करणारे औषध कसे काय नाही? असे वाटून राजाने दवंडी पिटविली की "मंदबुद्धीच्या माणसाला कुशाग्र बुद्धी येण्यास काही औषध असेल तर आणून द्यावे. असे औषध आणून देणारास मोठे पारितोषिक देण्यात येईल."

काही दिवस लोटल्यावर राजाकडे एक मनुष्य आला व म्हणाला–"महाराज!

माझा जन्म धन्वंतरीच्या वंशात झाला आहे. माझे नांव वज्रनाभ. मूर्ख व मंदबुद्धीच्या माणसाला कुशाग्र बुद्धी मिळवून देणारे औषध मला माहीत आहे. पाहिजे तर परीक्षा करून पहावी."

त्याच्या बोलण्यावर श्रीकंठचा विश्वास बसला. राजा त्याला म्हणाला–"परीक्षा करून व्यर्थ वेळ घालविणे मला पसंत नाही. किती दिवसात गुण पडतो एवढे सांग."

"एका वर्षांत मूर्खाला खात्रीने बुद्धी येईल." वज्रनाभ म्हणाला–

"तर मग ठीक. ते औषध मोठ्या प्रमाणात तयार करण्याची व्यवस्था कर. त्यासाठी जो खर्च होईल तो खजिन्यांतून दिला जाईल." राजा म्हणाला.

नंतर राजाने दवंडी पिटवून जाहीर केले की राज्यातल्या मूर्ख माणसांनी वज्रनाभ याच्याकडून औषध घेऊन त्याचे सेवनं करावे. एका वर्षानंतर कोणी मूर्ख आढळला तर त्याचे डोके उडविण्यात येईल."

राजाज्ञेच्या भीतीने सर्वच लोकांनी अकलेचे औषध विकत घेऊन त्याचे सेवन केले. वज्रनाभला खूप फायदा मिळू लागला. एक वर्ष लोटले. राजाने अजून कोणी मूर्ख आहे का ह्याची पाहणी करण्यासाठी काही अधिकारी नेमले. त्यांनी परत येऊन राजाला सांगितले की आता देशात सर्व लोक कुशाग्रबद्धी झाले आहेत.

श्रीकंठने वज्रनाभचे अभिनंदन केले व त्याला काकतीय चक्रवर्तींकडे पाठविले. सम्राटाने. श्रीकंठने वज्रनाभा विषयी जे लिहून कळविले होते ते वाचून दाखवून त्याला विचारले–"तू कित्येक मूर्खांना बुद्धिदान केले आहेस. तू कित्येक मूर्खांना पाहिले असशील, त्यात तुला मूर्ख शिरोमणी कोण दिसला?"

तो म्हणाला–"मला प्रशस्तीपत्र देणाऱ्या श्रीकंठासारखा मूर्ख मला कोठे भेटला नाही. मी हे खरे बोलत आहे, या बद्दल क्षमा करावी."

"तू खरोखरच हुशार व बुद्धिमान आहेस. तुला मी आपल्या पदरी एक मंत्री म्हणून नेमतो." राजा म्हणाला.

वज्रनाभने थोड्याच दिवसात एक हुशार मंत्री म्हणून दरबारात मान मिळविला.

चवथी सूक्ती

एका गांवी एका श्रीमंताला दोन मुलगे होते. मरणसमयी दोघा मुलांना जवळ बोलावून त्यांच्या हातात एक पत्र देत तो म्हणाला–"तुमच्या आजोबांनी मला हे पत्र दिले होते. या पत्रात सुखा समाधानाने आयुष्य घालविण्यासाठी चार सूक्ती लिहिल्या आहेत. त्यापैकी प्रथम तीन सूक्तीचे नीट पालन केलेत तर चवथ्या सूक्तीचा अवलंब करण्याची गरजच उरणार नाही." असे सांगून त्याने या जगाचा निरोप घेतला.

बापाची अन्त्येष्टी संस्कार वगैरे संपल्यावर मुलांनी ते पत्र काढून वाचले. त्यात चार सूक्ती होत्या :– (१) चवीने जेवण जेवावे. (२) सर्व काही विसरून झोपावे. (३) साथी बरोबर असल्या शिवाय हिंडायला जाऊ नये. (४) गंगा व गोदावरी या दोन्ही नद्यांना जोडणारा एक कालवा खणावा.

मोठ्या मुलाने त्या सूक्ती वाचून पुष्कळ वेळ विचार केला. पण धाकटा म्हणाला–"यात विचार करण्यासारखे आहे काय?"

"यात काही गूढ अर्थ नसेल तर आजोबांनी बाबांना हे कां दिलं? नंतर बाबांनी ते इतके दिवस गुपित ठेवून आजच आपल्याला कां सांगितले?" मोठा भाऊ म्हणाला.

"पहिल्या तीन सूक्ती सहज लक्षात येतात. खूप जेवावे, निश्चितपणे झोपावे व मित्रमंडळीबरोबर हिंडावे आणि फिरावे. चवथी सूक्तीच जरा कठीण वाटते. धाकटा भाऊ म्हणाला.

मोठा भाऊ धाकट्या भावाला म्हणाला–"थोडा विचार करून काम कर." परंतु

धाकट्याने सूक्तींचा अर्थ त्याला वाटला तसा लावून खाण्यापिण्यात, झोपण्यात व मित्रां-बरोबर हिंडण्याफिरण्यात त्याला बापाच्या इस्टेटीतून जे काही मिळाले होते ते सर्व खर्च करून टाकले.

काही दिवसांनी तो मोठ्या भावाच्या घरी जाऊन म्हणाला–"आजोबांनी जे लिहून ठेवले होते त्याचे मी तंतोतंत पालन केले आणि माझी ही दशा त्या मुळेच झाली आहे. तू आजोबांच्या उपदेशांप्रमाणे वागला नाहीस तरी सुखी आहेस हे कसे काय?"

"मी आजोबांच्या उपदेशांचा ठीक ठीक अर्थ समजून वागलो म्हणून आज सुखी आहे."

"चवीने जेवावे याचा अर्थ असा की भूक लागली म्हणजे जेवावे. हा पहिला उपदेश. त्याचप्रमाणे खूप मेहनत करणाऱ्यालाच झोपते वेळी देहाचा व जगाचा विसर पडतो. हा दुसऱ्या सूक्तीचा अर्थ झाला. साथी बरोबर असेल त्यावेळी हिंडायला जावे याचा अर्थ काठी सारखा रक्षण करणारा साथी मित्र असेल तेव्हां हिंडावे. उडाणटप्पू मित्रांच्या संगतीत राहू नये. मी या तिन्ही सूक्तींचे पालन केले." मोठा भाऊ म्हणाला.

"तरमग मला गंगेपासून गोदावरीपर्यंत कालवा खोदण्याचे काम करावे लागणार." धाकटा म्हणाला.

"त्याचा अर्थपण तुला कळला नाही. गंगेचा अर्थ विहीर आहे आणि गोदावरीचा अर्थ गुरांचा गोठा. या दोन्हीच्या मध्ये खणल्यावर आजोबांनी सांगितलेल्या चवथ्या सूत्राचा अर्थ कळेल." मोठा भाऊ म्हणाला.

मोठ्या भावाने सांगितल्या प्रमाणे विहीर व गोठ्याच्या मध्य भागी खणल्यावर आजोबांनी पुरलेला ठेवा सापडला.

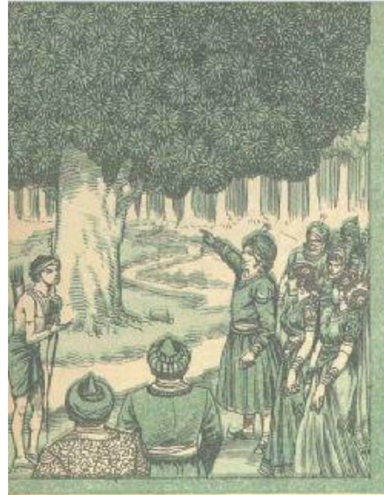
चंदनाचे झाड

उदयपूरच्या राजाला एक मुलगी होती. तिचे नाव चंपकगंधी असे होते. ती राजाची फार लाडकी होती. मोठी झाल्यावर एकदा ती आपल्या सखी-मैत्रिणीं-बरोबर वनभोजनासाठीं गेली. सर्व पक्वान्ने सर्वांनी मिळून फस्त करून टाकली. दहीभात घरून तयार करून नेलेला तेवढा उरला. राजकन्येने तो खड्डा खणून एका जागी पुरून ठेवला आणि मैत्रिणींबरोबर राज-वाड्यात परत आली.

पुढे काही दिवसांनी राजकन्या आपल्या वडिलांबरोबर फिरत त्याच जागी आली. तेथे तिला एक विचित्र झाड उगवलेले दिसले. त्या झाडाकडे ध्यान देऊन राजकन्या बराच वेळ पहात उभी राहलेली पाहून राजाने तिला विचारले–"बाळ! हे कसले झाड आहे? तू इतका वेळ इतके ध्यान देऊन काय पाहते आहेस?"

चंपकगंधीने आपल्या वडिलांना वनभोजन झाले त्या दिवसाची हकीगत थोडक्यात सांगितली. त्यांचे संभाषण जवळच एका झाडा-वर बसून एक तरुण युवक ऐकत होता. तो पक्ष्यांना धरण्यासाठीच झाडावर चढून बसला होता. तो राजा व राजकन्या यांचे संभाषण पाना आड बसून ऐकत होता. कोणी तेथे लपून त्यांचे संभाषण ऐकत असेल याची कल्पना देखील दोघांना नव्हती.

त्यानंतर आपल्या वडिलांबरोबर घरी परत येते वेळी राजकन्या आपल्या वडिलांना म्हणाली–"जो कोणी या झाडाचे नांव सांगेल मी त्याच्याशीच लग्न करीन."

मुलीचे सर्व लाड पुरवणाऱ्या राजाने तसे जाहीर केले. त्याने आपल्या मंत्र्याला बोलावून मुलीच्या स्वयंवराची व्यवस्था करायला सांगितलें आणि राज्यभर दवंडी पिटवून जाहीर करायला सांगितले की जो कोणी त्या विचित्र झाडाचे नाव सांगेल त्याच्याशी राजकन्येचा विवाह होईल.

मंत्र्याने राजाच्या आज्ञेप्रमाणे दवंडी पिटविली. अनेक राजा, सरदार व शूर राजकुमार स्वयंवरासाठी आले. राजा त्या सर्वांना राजधानी बाहेर बोलावून घेऊन गेला आणि त्यांना ते झाड दाखवून म्हणाला—“ त्या झाडाचे नाव बरोबर जो कोणी सांगेल त्याच्या बरोबर माझी मुलगी चंपकगंधी हिचा विवाह करून देण्यात येईल.”

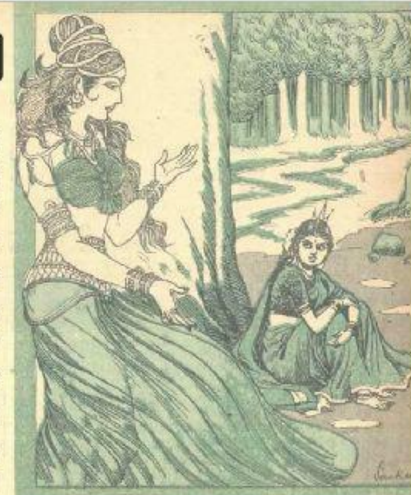
त्यांच्या पैकी एकाला देखील झाडाचे नाव बरोबर सांगता आले नाही. काही जणांनी कधी न ऐकलेल्या किंवा पाहिलेल्या झाडांची नावे सांगितली. परंतु कोणालाच बरोबर नांव सांगता आले नाही. बरोबर त्याच वेळी जंगलांत राहणारा तो तरुण युवक पुढे येऊन म्हणाला—“ मी सांगतो झाडाचे नाव.” त्या दिवशीसुद्धा तो रानात पक्षी पकडून न्यायला आला होता आणि तेथे गर्दी पाहून गंमत बघत उभा राहाला होता.

राजाने त्याला विचारले—“ तर मग सांग, त्या झाडाचे नाव काय आहे ते.”

“ दही भाताचे झाड आहे.” रानटी युवक म्हणाला.

तो म्हणाला, ते बरोबर असल्याचे राजाने मान्य केले. दूर दूरच्या देशातून आलेल्या मोठमोठ्या राजांच्या व सरदारांच्या माना खाली झाल्या. सर्व आपापल्या गावी निघून गेले.

राजाने जो निर्णय दिला होता, त्याबद्दल त्यालाच वाईट वाटू लागले. कारण राज-

कन्येचे लग्न एका रानटी जातीच्या माणसाशी करून देणे राजाला कसे पसंत पडणार? परंतु त्याने स्वतःच जी गोष्ट जाहीर केली होती त्या विरुद्ध करणे आपलाच शब्द मोडल्यासारखे होईल. म्हणून मुलीचे लग्न त्या रानटी माणसाशी करून देणे आवश्यक होते. सुदैवाने सर्व राजे जा आपापल्या घरी निघून गेले होते. म्हणून राजाने आपल्या मुलीचा हात त्या तरुणाच्या हातात दिला व म्हणाला—“ राजकन्येला आपल्या गावी बोलावून घेऊन ने आणि तिच्याशी लग्न करून घे.”

चंपकगंधीला तिच्या पोरकटपणाबद्दल चांगलीच शिक्षा झाली. तिच्या वडिलांनी तिचे सर्व लाड पुरवले. तिच्याच इच्छेप्रमाणे राजाने स्वयंवराच्या अटी जाहीर केल्या आणि आज तिला एका अशिक्षित रानटी तरुणाशी लग्न करावे लागत आहे. तिला वाईट वाटले. पण निरुपाय होऊन ती त्या तरुणाबरोबर त्याच्या गावी निघून गेली.

तो तरुण युवक राजकन्येला पुष्कळ दूर आपल्याबरोबर घेऊन गेला आणि तिला एका चंदनाच्या झाडाखाली बसवून म्हणाला—“ आमचे गाव येथून जवळच आहे. तू येथेच बस. मी आपल्या नातेवाइकांना बोलावून घेऊन येतो.” असे सांगून तो जवळ जवळ पळतच निघाला.

चंपकगंधी त्या चंदनाच्या झाडाखाली बसून रडू लागली. डोळ्याची धार थांबतच नव्हती. चंदनाच्या झाडातून एक यक्षिणी बाहेर आली व तिने तिला विचारले— “कोण बाळ तू? अशी एकटी कशी? रडायला काय झाले?”

चंपकगंधीने घडलेली सर्व हकीगत सांगितली.

"तरमग त्या रानटी तरुणाशी लग्न करण्याची इच्छा नाही म्हणतेस?" यक्षिणीने विचारले.

"मुळीच नाही." चंपकगंधी म्हणाली.

"तर मग! तू या झाडात प्रवेश कर. यात आरामात राहण्यासाठी मी सर्व सुखसोयी करून घेतल्या आहेत. तू यात रहा मी दुसऱ्या झाडात प्रवेश करते." असे सांगून यक्षिणी चंपकगंधीला झाडाच्या आत घेऊन गेली. तेथे कसे रहायचे हे समजावून सांगून ती दुसऱ्या झाडाच्या शोधार्थ निघून गेली.

तिकडे तो रानटी तरुण आपल्या गावी गेला व आपल्या वडीलधाऱ्या मंडळींना, एका राजकन्येशी त्याचे लग्न होणार आहे हे सांगून तिला वाजत गाजत आपल्या गावी घेऊन येण्यासाठी बरोबर येण्यास आग्रह करू लागला. कोणाला ते सर्व खरेच वाटले नाही. डोके फिरले आहे की काय तुझे, असे देखील काहीजण म्हणाले. परंतु त्याचा आग्रह पाहून सर्व वाजंत्री घेऊन त्या चंदनाच्या झाडाजवळ आले.

पण तेथे राजकुमारी नव्हती. सर्वांनी सर्व रान पालथे घातले. राजकुमारीचे कोठे चिन्हच त्याना दिसेना. त्या तरुणाला 'मूर्ख, खुळा' म्हणून सर्व परत गेले.

चंपकगंधी चंदनवृक्षाच्या आत रहात होती. बाहेर कोणी नाही असे पाहून ती त्या झाडाच्या आतून बाहेर येई आणि रानांतली फळे तोडून आणून त्यांवर आपली भूक भागवी. कधी कधी यक्षिणीची पण गाठ पडे.

अशीच एक दोन वर्षे लोटली. त्या जंगलापलीकडे दुसरे एक राज्य होते. तेथील राजाला एक मुलगा होता. त्याच्या लग्नासाठी मुली सांगून येत होत्या.

राजकुमाराला जंगलात व रानावनात हिंडण्या फिरण्याची आवड होती. त्याने आपल्या राज्यात एक सुंदर उद्यान तयार करविले होते. त्या उद्यानात त्याने सर्व तऱ्हेची झाडे लावली होती. एक नव्हते ते चंदनाचे झाड. म्हणून त्याने आपल्या नोकरांना चंदनाचे झाड कोठे आहे का हे पाहण्यासाठी त्याच जंगलात पाठविले. त्यांना चंपकगंधी रहात असे तेच चंदनाचे झाड दिसले. त्यांनी ते मुळासकट उपटून नेऊन राजकुमाराच्या उद्यानात लावले.

चंपकगंधीला ते काही कळले नाही. ती नित्याप्रमाणे दुसऱ्या दिवशी झाडाबाहेर आली तिला जंगलाऐवजी एक सुंदर उद्यान दिसले. थोड्या अंतरावर एक सुंदर सरोवर होते व त्यात कमळे होती. काठावर फळझाडे होती.

चंपकगंधीने त्या सरोवरात स्नान केले. त्याच वेळी राजकुमार त्या बाजूला आला. परस्परांची दृष्टादृष्ट झाली. चंपकगंधीने त्यापूर्वी कधी इतक्या सुंदर तरुणाला पाहिले नव्हते. राजकुमाराला हे कळेना की इतकी सुंदर स्त्री उद्यानात कोठून आली?

त्याने धीर करून तिला विचारले— "कोण तू, आणि इकडे आलीस कशी?"

पण सर्व सांगावे कसे हे तिला कळेना. तिला थोडी लाजच वाटली. कारण स्वतःच्या फोरकटपणामुळे जंगली जातीच्या एका तरुणाशी लग्न करण्याची पाळी आली होती व एका यक्षिणीच्या कृपेने त्यातून सुटका मिळाली आणि शेवटी चंदन वृक्षाबरोबर त्या उद्यानात ती आली होती. म्हणून ते सर्व न सांगता तिने आपले नाव चंपकगंधी असल्याचे सांगून चंदनवृक्षात तिचे घर असल्याचे सांगितले.

राजकुमाराने तिच्याशीच लग्न करण्याचे मनाशी ठरविले. परंतु चंदनाच्या वृक्षात निवास करणाऱ्या मुलीला यक्षिणी समजून तिच्याशी लग्न करून द्यायला आईवडील मान्य करणार नाही. असा विचार करून त्याने तिच्याशी गंधर्वविवाह करून घेण्याचे ठरविले. तिचे कोणाशी लग्न झालेले नाही हे कळल्यावर त्याने त्याच्याशी लग्न करायला ती तयार आहे का विचारले व चंपकगंधीने ते आनंदाने मान्य केले. परंतु त्याने तिला हे देखील सांगितले की काही दिवस तिला त्या चंदन वृक्षातच रहावे लागेल. तिने त्या गोष्टीसपण होकार दिला. राजकुमाराने घरी गेल्यावर आपल्या आई-वडिलांना सांगितले की त्या चंदनवृक्षाशीच लग्न करून घेण्यास परवानगी द्यावी.

राजा व राणी दोघांना वाटले की राज-कुमाराला वेड तरी लागले असावे किंवा भूत बाधा तरी झाली असावी. त्यांनी त्याला अनेक तऱ्हेने समजावून सांगितले की एकाहून एक सुंदर मुली सांगून येत आहेत व त्यांच्या पैकी आवडेल तिच्याशी त्याने लग्न करावे. परंतु राजकुमाराने साफ नकार दिला.

राजाने मंत्र्याचा सल्ला घेतला. मंत्र्याने खोल विचार करून सल्ला दिला की, राजकुमाराच्या इतर व्यवहारात कोठेच वेडेपणा आढळून येत नाही. याच बाबतीत त्याने हट्ट केला आहे तर त्याच्या मुळाशी काही तरी गुप्त कारण असणार. म्हणून राजकुमाराची इच्छा विक्षिप्त वाटली तरी ती चंदनाच्या झाडाशीच लग्न करून द्यावे.

राजाने कोणाला निमंत्रण वगैरे पाठविल्या-शिवायच मुहूर्त ठरवून राजकुमाराचे लग्न त्या चंदनवृक्षाशीच करून दिले.

राजकुमाराने त्या चंदन वृक्षाच्या चारी बाजूला एक सुंदर राजवाडा बांधला व त्यात राहू लागला. त्या उद्यानात कोणाला प्रवेश नसल्याचे त्याने जाहीर केले.

एका वर्षानंतर चंपकगंधीला एक मुलगा झाला. राजकुमाराने आपल्या वडिलांना पुत्ररत्न झाल्याचे कळवून नामकरण संस्कार गुप्तपणे करण्याची गरज नसल्याचे सांगितले.

राजाला आश्चर्य वाटले. तरी राजाने आपल्या सर्व नाते वाईक मंडळीस व मित्र मंडळीस बोलावणे पाठविले. त्याच दिवशी राजकुमार चंपकगंधी व आपला मुलगा दोघांना घेऊन आपल्या घरी आला.

राजकुमाराच्या सुंदर पत्नीला पाहून सर्वांना आश्चर्य वाटले. राजा व राणी दोघांनी चकित होऊन विचारले—"कोण ही मुलगी व तुझे हिच्याशी लग्न केव्हां झाले!"

"ज्या चंदन वृक्षाशी माझे लग्न झाले त्यात ही राहाते, याहून जास्त मला सुद्धा काही माहीत नाही." असे राजकुमार म्हणाला.

परंतु नामकरण संस्काराला हजर असलेल्या राजांबरोबर चंपकगंधीचे वडील पण आले होते. त्यांनी मुलीला ओळखून चकित होऊन विचारले—"मुली तू येथे कशी? आम्हांला वाटत होते तू रानांतच कोठेतरी फिरत असणार!"

परंतु चंपकगंधीने सविस्तर सर्व गोष्ट सांगितल्यावर सर्वांच्या मनाचे समाधान झाले. एका राजकन्येशी आपल्या मुलाचे लग्न झाल्याचे कळल्यावर राजकुमाराच्या आईवडिलांना व मुलीचे लग्न राजकुमाराशी झाल्याचे ऐकून चंपकगंधीच्या आईवडिलांना आनंद झाला.

वाईटाचे फळ वाईट

विश्वगिरी नावाच्या गावी रामदास नावाचा एक दर्यावर्दी व्यापारी रहात असे. त्याला रविदेव आणि चंद्रदेव असे दोन मुलगे होते. त्यांना व्यापाराचा अनुभव व्हावा या हेतूने बापाने त्यांना सारखे सारखे भांडवल दिले व म्हणाला—"तुम्ही कोठे तरी स्वतःच्या पायावर उभे राहून व्यापार करा."

दोघे भाऊ बापाने दिलेले भांडवल घेऊन पाच कोसावर असलेल्या एका बंदरात गेले. तेथे रविदेवने काही माल विकत घेतला व तो घरात आणून ठेवला. पण चंद्रदेव काय करावे हे ठरवू शकला नाही.

तेव्हां रविदेव आपल्या धाकट्या भावाला म्हणाला—"हे पहा चंद्र! मी एकदां घरी जाऊन बाबांना भेटून यावे म्हणतो. येथे जो माल आहे त्याच्यावर थोडी दृष्टी असू दे." असे सांगून तो निघून गेला.

त्या रात्री चंद्रदेवला झोप आली नाही. तो आपल्या घरासमोरच्या आंगणात बसून काही तरी विचार करीत समुद्राकडे पहात होता. त्यावेळी कोणीतरी साधू चंद्रदेवला पाहून थांबला. तो चंद्रदेवला म्हणाला—"क्या बात है बेटा? कसला विचार करीत आहेस? तुझे तोंड असे उदास उतरलेले कां? तुझ्या वडिलांनी तुला जे भांडवल दिले होते ते कोठे कोणत्या कामात लावलेस? की कोठे लावावे हे सुचत नाही?"

त्या मुनीला दिव्य दृष्टीने सर्व काही कळले आहे असे चंद्रदेवला वाटले. म्हणून चकित होऊन तो म्हणाला—"होय, मुनिवर्य! आपण बरोबर म्हणालात."

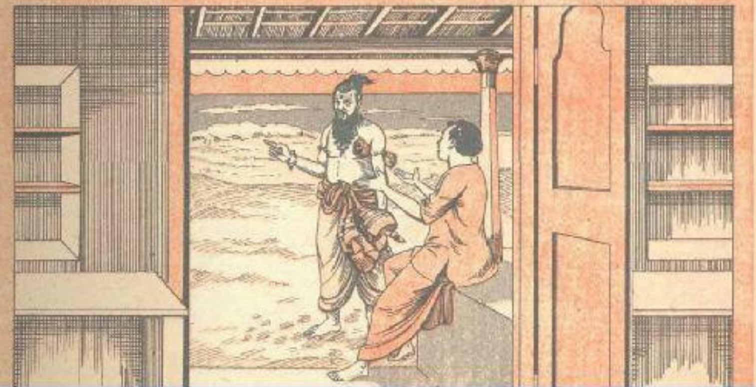
"जे भांडवल आहे त्याचे धान्य विकत घेऊन त्याची समुद्रात पेरणी कर. त्यानंतर काय होते ते तुला लवकरच कळेल." असा सल्ला देऊन साधू निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी चंद्रदेवने जवळचे सर्व भांडवल खर्च करून धान्य खरेदी केले व त्या सर्वांची समुद्रात पेरणी केली.

इतक्यात रविदेव घरी परत आला. भावाचा मूर्खपणा ऐकून तो त्याला खूप रागावला. म्हणाला—"तू मूर्ख आहेस मूर्ख! अरे बाबांनी एवढी मेहनत करून जे पैसे मिळविले ते असे पाण्यात टाकण्यासाठी का? त्यांना ही गोष्ट कळली तर ते तुझे तोंड सुद्धा पाहणार नाहीत. अन्नाचा तू असा नास केलास हे राजाला कळले तर तो तुला नक्कीच फांशीची शिक्षा करील."

चंद्रदेव भीतीने थरथर कापू लागला. इतक्यात जहाज निघण्याची वेळ झाली हे कळले. म्हणून रविदेवने आपला माल भरला आणि परदेशी निघून गेला.

चंद्रदेवाच्या मनात घरी जायचा विचार आला की त्याच्या सर्व अंगाला घाम सुटे. म्हणून तो समुद्रकाठी त्याच मनः स्थितीत हिंडत राहाला.

त्याच वेळी एक विचित्र गोष्ट घडली. पाहता पाहता समुद्रातून किनाऱ्याकडे वहात असलेल्या अनेक वस्तू दिसल्या. लाटाबरोबर त्या वस्तु किनाऱ्यावर येऊन लागू लागल्या. चंद्रदेवाने ते काय आहे हे उचलून पाहिले तर शिंपल्या. रात्रभर तो शिंपल्या उचलून आपल्या खोलीत जमा करीत राहला.

दुसऱ्या दिवशी त्यातून मोती निघाले ते काढून तो विकू लागला. सर्व विकून झाल्यावर त्याने हिशोब करून पाहिला तर बापाने जेवढे भांडवल दिले होते त्याच्या सहा पट पैसे जमा झाले होते. सर्व पैसे घेऊन तो आपल्या गावी आला.

रविदेवचे जहाज वादळात सापडून बुडाले. त्याचा सर्व माल पाण्यात बुडून गेला. कसावसा जीव वाचला. तो घरी परत आला तो पर्यंत अनेक रोग त्याला झाले होते. त्याला पाहून सर्वांना दया आली.

घरी परत आल्यावर रविदेव आपल्या धाकट्या भावाला कडकडून भेटला व म्हणाला—"चंद्र, मी तुझे वाईट इच्छिले त्याचे हे फळ भोगीत आहे. मला माफ कर." असे सांगत असता त्याच्या डोळ्यातून ढळढळा अश्रू गळत होते.

चंद्रदेवने चकित होऊन विचारले—"दादा! तू केव्हां रे माझे वाईट इच्छिलेस?"

"मी घरी जातो म्हणून खोटे सांगून वेष पालटून तुझ्याकडे आलो होतो. मीच तुझ्या करवी सर्व भांडवल खर्ची करवून सर्व धान्य समुद्रात फेकविले होते." रविदेव म्हणाला.

नाची भूतं

कदलीपूर येथे मित्रवर्धन नावाचा एक राजा राज्य करीत असे. तो एक योग्य शासक होता. रात्रीच्या वेळी राजा वेश पालटून गावात हिंडत असे आणि प्रजेच्या सुख दु:खाची माहिती काढीत असे.

एकदा राजा एका गरिबाच्या झोपडी जवळून जात असतां झोपडीत कोणी बोलत असल्याचा भास झाला. त्याने बाहेर उभा राहून संभाषण ऐकले.

बायको नवऱ्याला म्हणत होती—"या गरीबीचे ओझे किती दिवस वाहायचे? आपले महाराज दयाळू आहेत. जाऊन त्यांना भेटा व त्यांनी स्मशानात जरी थोडी जागा दिली तरी ती घ्या."

ते ऐकून घेऊन राजा तेथून निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी तो राजाच्या दर्शनास गेला. नमस्कार करून म्हणाला—"महाराज! गरिबाचे पोट भरत नाही. मरण यायचेच बाकी आहे. स्मशानात का होईना थोडी जागा देण्याची कृपा करावी."

राजाने त्याला थोडी जागा स्मशानातच दिली. घरी आल्यावर त्या गरीब माणसाने बायकोला राजाकडून स्मशानात जागा मिळाल्याचे सांगितले.

"तेथे झाडे झुडपे असतील ती तोडून विका. जे पैसे मिळतील ते पोटापाण्याला खर्च करू. नंतर ती जागा नांगरून पीक काढूं या."

तो गरीब मनुष्य खांद्यावर कुऱ्हाड टाकून स्मशातात गेला. तेथे एक मोठे चिंचेचे झाड होते. तो ते झाड तोडू लागल्याबरोबर शंभरावर भुते खाली उतरून आली

आणि म्हणाली–"अरे गृहस्था ! या झाडावर आम्ही राहातो. हेच आमचे घर आहे. कृपा करून आमच्या घरावर असा घाला घालू नकोस."

एकदम इतकी भुते आलेली पाहून तो गरीब मनुष्य प्रथम घाबरून गेला, पण भुते हात जोडून विनवण्या करीत आहेत हे पाहून त्याला थोडा जोर चढला. म्हणाला– "सर्व झाडे व झुडपे तोडून मी जमीन नांगरणार आहे व पीक काढणार आहे. आलं लक्षात ?" असे म्हणत त्याने पुन्हा कुऱ्हाड हातात घेतली.

"अशी घाई करू नकोस. तुला ही मेहनत करण्याची गरजच नाही. तुला पाहिजे तेवढे धान्य आम्ही देतो." सर्व भुते म्हणाली.

"ठीक, कबूल. दोन महिन्याच्या आत धान्य माझ्या घरी पोचतं झालं पाहिजे. समजलं ?" असे सांगून तो गरीब मनुष्य घरी परत आला आणि त्याने सर्व हकीगत बायकोला सांगितली.

एकदा त्या झाडावर एक नवे भूत येऊन राहू लागले. पण भुते धान्य जमा करू लागलेली पाहून त्या नव्या भुताने त्यांना

विचारले हे सर्व काय मांडले आहे तुम्ही ? आपल्याला धान्याची गरजच काय ?"

भुतांनी त्याला सर्व हकीगत सांगितली. त्या भुतानें चकित होऊन त्यांना विचारले–"एका सामान्य माणसाची भीती आपल्याला ! मी त्याला वाटेला लावून येतो." असे सांगून ते भूत निघाले.

गरिबाच्या अंगणांत भाजीपाला लावला होता. दररोज रात्री एक म्हैस येऊन खाऊन जात असे. तिला मारण्यासाठी तो मनुष्य एक दांडके घेऊन आड लपून बसला होता. इतक्यात ते नवे भूत त्याच्या घरात शिरले. त्या गरिबाला चालण्याची चाहूल लागली तेव्हां त्याने दणादण दांडक्यानें मारीत म्हटले "मर ! मर !"

नवे भूत मोठ्याने ओरडले–"बापरे ! मेलो !" ती म्हैस नाही हे कळायला त्या गरिबाला वेळ लागला नाही. तें भूत आहे हे त्याने ओळखले. त्याने दरडावून विचारले–"कशाला आला आहेस इथे ?"

"विशेष काही नाही. मला हे विचारायला पाठवले आहे की तुम्हांला भात हवं की तांदूळ." ते म्हणाले.

"अस्सं ! सांग जाऊन तांदूळच हवे म्हणून." गरीब मनुष्य म्हणाला.

नव्या भुताने चिंचेच्या झाडावर जाऊन आपल्या स्नेही भुतांना ते जाऊन सांगितले. म्हणाला–"त्याला भात नको आहे. तांदूळच हवे आहेत, म्हणे !"

"शहाणा आहेस, शहाणा. भात जमविणेच आम्हाला कठीण होते, आणि आता हे नवीन काम लावून आला आहेस." भुतांनी त्या नव्या भुतावर खूप तोंडसुख घेतले.

आळशी दरबारी

एका गांवी एक शेतकरी रहात असे. त्याला दोन मुलगे होते. ते पहिल्या नंबरचे आळशी होते. एकाचे नाव होते सोमू व दुसऱ्याचे रामू. बापाने त्यांना पुष्कळ शिकवून पाहिले, पण त्यांना एक काम येईल तर शपथ. शेवटी रागारागांत त्यांना म्हणाला–"तुम्हांला फुकटाचे खायला घालायला मी नाही तयार."

दोघे हिंडत हिंडत एका गावाजवळ येऊन पोचले. वाटेत सोमूला एक पावली दिसली. पण वाकून उचलण्याचा आळस, म्हणून तो आपल्या भावाला म्हणाला–"अरे रामू, ही बघ पावली. घे उचल."

रामूने ती उचलली नाही. त्याने विचार केला पहिल्याने ती मोठ्या भावाला दिसली होती. म्हणून त्यानेच ती उचलली पाहिजे.

दोघे गावात गेले. दोघांच्या पोटात कावळे कोकलू लागले. एका दुकानाजवळ थांबले. तेथे केळी विकायला ठेवली होती.

"केळी कशी दिलीत हो?" सोमूने दुकानदाराला विचारले.

"दोन आण्याला डझन." दुकानदार म्हणाला.

"साली काढून केळी तोंडात ठेवायला काय घ्याल?" सोमूने विचारले.

"एक पावली." दुकानदार म्हणाला.

"तरमग, आम्हा दोघांच्या तोंडात साली काढून प्रत्येकी सहासहा केळी ठेवा." सोमू दुकानदाराला म्हणाला.

दुकानदाराने त्या प्रमाणे प्रत्येकाच्या तोंडात सहासहा केळी घातली.

"अरे रामू! देऊन टाक पावली दुकानदाराला." सोमू म्हणाला.

"कोठली पावली रे?" रामूने विचारले.

"मी तुला उचलायला सांगितली होती ती पावली." सोमू म्हणाला.

रामू काहीच बोलला नाही. दुकानदाराला, दोघांच्याकडे पैसे नाहीत हे कळले. त्याने दोघाना धरून एका खांबाला बांधून ठेवले. तेवढ्यात तेथे राजाचे शिपाई आले. सोमू व रामूच्या विरुद्ध तक्रार ऐकून शिपायांनीं दुकानदाराला पावली दिली आणि सोमू व रामू दोघांना धरून घेऊन गेले.

राजाच्या मनात एकदा विचार आला की आपल्या दरबारात आळशी दरबारी पण असावेत. तो विचार मनात आल्याबरोबर त्याने काही शिपाई आळशी लोकांना धरून आणण्याच्या कामावर नेमले. रामू व सोमूला धरून नेणारे त्यांच्या पैकीच दोघे होते.

सर्व आळशी लोक जमा झाल्यावर राजा त्यांना म्हणाला–"तुमच्या पैकी जो आळशी असेल त्याने हात वर उचलावा."

कोणी पुरा हात वर केला. काही जणांनी अर्धाच हात वर केला. पण सोमू व रामूने हात वर केलाच नाही.

ते पाहून राजाने त्यांना विचारले–"काय रे तुम्ही आळशी नाही का? मग हात कां नाही वर करीत?"

"इतकी मेहनत कोण करणार प्रभो!" दोघांनीं तेच उत्तर दिले.

राजा त्यांचे उत्तर ऐकून इतका खूप झाला की त्याने दोघांना आपले दरबारी म्हणून नेमायचे ठरविले. राजाची इच्छा कळताच मंत्र्याने त्याला विचारले–"महाराज! या दोघांचीच निवड ठरली आहे, म्हणावयाचे ना?"

"नाही, नाही. आणखी दोन परीक्षा घेणार आहे मी यांच्या." राजा म्हणाला.

राजाचे नोकर त्या दोघांना एका खोलीत घेऊन गेले. तेथे निरनिराळी पक्वान्ने मोठ मोठ्या थाळ्यात भरून ठेवली होती. पण खायला पाने किंवा पत्रावळी नव्हत्या.

"तू जाऊन पत्रावळी घेऊन ये रे!" सोमू रामूला म्हणाला.

अर्धा तास झाला तरी ते दोघें खोडा सारखे जागच्या जागी बसून राहाले. इतक्यात एक कुत्रे आले खोलीत. त्याने सर्व पक्वान्ने खाऊन टाकली.

हे सर्व गुप्त पणे राजा पहात होता. त्याला दोघांच्या आळशीपणाची खात्री पटू लागली. म्हणाला—"दोन परीक्षा पास झाले हे दोघे. एक परीक्षा उरली आहे."

राजाच्या नोकरांनी दोघांना विचारले— "झालं का दोघांचे जेवण?" दोघांनी नकारार्थी उत्तर दिल्यावर त्यांना एका झोपडीत पोचते केले आणि खाण्याची व्यवस्था करून दिली.

इतक्यात झोपडीला आग लागली. दोघे जेवून खाऊन आराम करण्यासाठी आडवे होऊ लागले. झोपडीला आग लागल्याचे दोघांनी पाहिले. एक जण म्हणाला— "झोपडीला आग लागली आहे वाटते?"

"अरे आग अजून पुष्कळ दूर आहे रे! आमच्या जवळ येऊ दे. नंतर पाहून घेऊ." दुसरा म्हणाला.

"एवढ्यात राजाचे नोकर विझवतीलच." सोमू म्हणाला.

राजाला फार आनंद झाला. त्याने त्यांना बोलावून घेऊन येण्यास नोकर पाठविले. त्या दिवसापासून राजाने त्यांना आळशी दरबारी म्हणून नेमले.

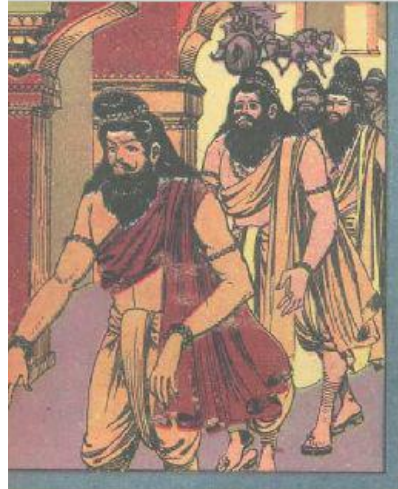
कृष्णावतार

यादवांनी जरासंध आदिक राजांचा पराभव करून त्यांना परतवले आणि जयजयकार करीत द्वारकेकडे निघाले.

कृष्ण रुक्मणीला घेऊन निघून गेल्यावर श्रुतपर्व रुक्मीला आपल्या रथात बसवून परत निघाला. परंतु रुक्मीने, रुक्मिणीला सोडवून परत आणल्याशिवाय कुंडीनपुरात प्रवेश करणार नाही, अशी प्रतिज्ञा केली होती. ती प्रतिज्ञा भंग होऊ नये म्हणून भोजकटक नावाचे नवीन नगर स्थापन करून तो त्यात निवास करू लागला.

जरासंधाने शुद्धीवर आल्यानंतर पांगापांग झालेल्या आपल्या सैन्याची जमवाजमव केली आणि अपमानित शिशुपालाला बरोबर घेऊन स्वदेशी निघून गेला.

यादव वंशी वृद्ध वडील मंडळींनी कृष्ण रुक्मिणीच्या विवाहासाठी मुहूर्त ठरवून आप्तेष्ट व मित्रमंडळी सर्वांस निमंत्रणे पाठविली. रत्नखचित भिंती व खांब घासून पुसून स्वच्छ करण्यात आले. त्यांच्या चकमकीने डोळे दिपून जात होते. मखमलीच्या झालरीखाली भिंतीवर व खांबांवर जे कोरीव काम होते ते धुवून पुसून चकचकीत करविण्यात आले. कस्तूरी, चंदनादि द्रव्ये घालून सडा घालण्यात आला. मोत्यांची व हिऱ्या माणकांची रांगोळी

काढण्यात आली. कळ्याचे व सुपारीचे खांब जागोजागी उभे करण्यात आले. आंब्याच्या पानांची तोरणे बांधण्यात आली. सोनेरी रंगाच्या पताका झळकू लागल्या.

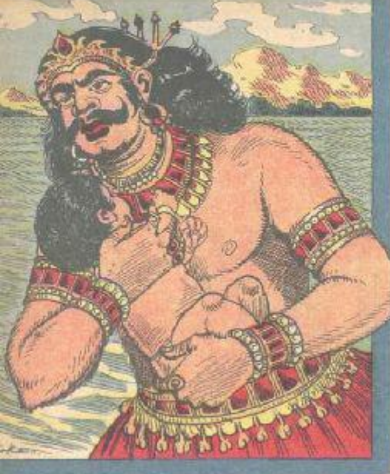
कृष्णाच्या विवाहाला त्याचे नातेवाईक, राजे व सरदार मंडळी आपापल्या रथात व हत्तीवर बसून हजर झाली. कृष्ण रुक्मिणीच्या दर्शनाने आपला जन्म सार्थक होईल असे वाटून कित्येक ऋषी व मुनी पण लग्नाला आले. चार ही वर्णांचे दूर-दूरच्या देशातली थोर मंडळी लग्नसमारंभास आली. सात्यकीने सर्वांच्या आतिथ्य सत्काराची जबाबदारी स्वतःवर घेतली.

विवाह मुहूर्ताच्या दिवशी ब्राह्मणांनी वेदपाठ सुरू केला. चारण व भाट आपापल्या धन्याची स्तुती गाऊ लागले. रत्नाभूषणे धारण करून चालणाऱ्या तरुण व प्रौढ स्त्रियांच्या हालचाली बरोबर त्यांचा पायंजणांचा गोड आवाज होऊ लागला. या बरोबरच घोड्यांचे खिंकाळणे, वाजंत्री, आकाशात गंधर्वादिक देवांची वाजणारी वाद्यें यांचा एक मिश्र आवाज कृष्ण रुक्मिणी विवाहाची ग्वाही सर्व जगाला देत होता.

बोहोल्याच्या चारीं कोपऱ्याला सोन्याचे खांब उभे करून ते रत्नमाणकांनी व फुलांनी सजविण्यात आले आणि सुंदर रांगोळी काढण्यात आली. कृष्ण रत्नखचित चौरंगावर बसला. त्याच्या चारीबाजूला उग्रसेन, वसुदेव, बलराम, यदुवंशी वृद्ध, ऋषी व मुनी बसले. पुरोहितांनी मंगलाष्टक म्हणायला सुरवात केली.

मंगलाष्टक संपवून ठीक मुहूर्तावर पुरोहितांनी 'तदेवलग्नं' म्हणून अंतरपाठ बाजूला केल्याबरोबर सौंदर्य व सौभाग्य

दोहोंची जणु मूर्तीच अशा रुक्मिणीने आपल्या नाजुक हातांनी कृष्णाला वरमाला घातली व कृष्णाने रुक्मिणीला हार घातला. सर्वांनी अक्षतरूपे वधुवरांस आशीर्वाद दिला. कृष्ण रुक्मिणीने आईवडिलांना नमस्कार करून सर्व थोर वडील मंडळींस नमस्कार केला. त्यानंतर कृष्णाने ब्राह्मणांना, हत्ती, घोडे, रथ व गाई यांचे दान केले. दास-दासींना इनामे वाटली. सारथी, नट व भाट चारण यांस वस्त्रालंकार व पारितोषिके देऊन त्यांचा सत्कार केला. नंतर पंच-पक्वानांचे जेवण झाले. कृष्णाच्या आप्तेष्टांनी आणि राजे व सरदार मंडळींनी अहेर व नजराणे दिले.

रुक्मिणी कृष्णाची पट्टराणी झाली. नंतर कृष्णाने सत्यभामा, जांबवती इत्यादि अनेक राजकन्यांशी विवाह करून आपल्या अंतः-पुराची शोभा वाढविली.

विधिनियमाप्रमाणे रुक्मिणीला डोहाळे लागले. तिचे डोहाळजेवण आदि संस्कार आनंदाने पार पडले. एका शुभदिनी ती बाळंत झाली व तिच्या पोटी स्वतः कामदेव जन्मला. मागे शंकराचा शाप झाल्यामुळे कामदेव भस्म झाला होता. त्याचा अशा-तऱ्हेने उद्धार झाला. बारशाच्या दिवशी प्रद्युम्न असे त्याचे नाव ठेवण्यात आले.

शंबर नावाच्या राक्षसाला पहिल्यापासून ही गोष्ट माहीत होती की त्याचे मरण रुक्मिणीच्या पोटी जो जन्म घेईल त्याच्या हाती आहे. म्हणून मध्यरात्रीच्या वेळी रुक्मिणीजवळ झोपलेल्या तान्ह्या प्रद्युम्नाला शंबर उचलून घेऊन गेला आणि त्याने त्याला समुद्रात नेऊन टाकला. त्याला एका माशाने गिळून टाकले. तो मासा एका कोळ्याच्या जाळ्यात सापडला. त्याने आपल्या देशाची राणी मायावती म्हणजे शंबर राक्षसाची बायको हिला नजराणा म्हणून तो मासा आणून दिला.

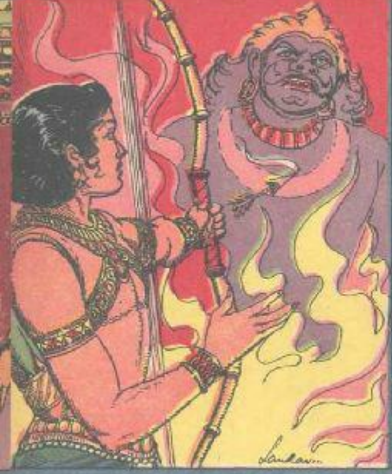
मायावतीने स्वतः तो मासा कापला तेव्हां त्यातून एक सुंदर बालक बाहेर निघालेला पाहून तिला परमानंद झाला. तिने त्याला प्रेमाने वाढविले व त्याचे सर्व लाड पुरविले. शंबरला मूल बाळ नव्हते. म्हणून त्या मुलाला पाहून त्याला पण फरा आनंद झाला.

मायावतीच्या देखरेखीखाली प्रद्युम्नने राक्षसांची सर्व माया व मंत्रविद्या अवगत करून घेतली. चांगला वयात आल्यावर तो इतका सुंदर दिसू लागला की त्याला मातेसारखे वात्सल्याने ज्या मायावतीने वाढवले होते तिने त्याच्याजवळ लग्न करण्याची इच्छा दर्शविली.

प्रद्युम्न समजूतदार होता. तो तिला म्हणाला—"तू माझी आई व मी तुझा मुलगा. तुझ्या मनात हा हीन विचार कसा काय आला! त्याचे काही कारण असेल तर सांग."

मायावती म्हणाली—" तुझे वडील यादव वंशाचे उद्धारक श्रीकृष्ण आहेत. तुझी आई रुक्मिणी आहे. तू लहान तान्हा असतांनाच शंबरने तुला आईच्या जवळून

उचलून नेऊन समुद्रात टाकले. सुदैवाने कोळ्याने मला एक मासा आणून दिला, त्याच्या पोटातून तू जिवंत निघालास. मी आजपर्यंत तुझे रक्षण केले. तू अदृश्य झालास त्या दिवसापासून तुझी आई पुत्र-विरहाने दुःखी आहे. तू तिला जाऊन लवकर भेट. मी तुझ्याशी लग्नाचा विचार केला आहे. शंबरला मी आजवर त्याची पत्नी म्हणून फसवीत आले. तो तुझा शत्रू आहे. तुझ्या हाती तो ठार होईल."

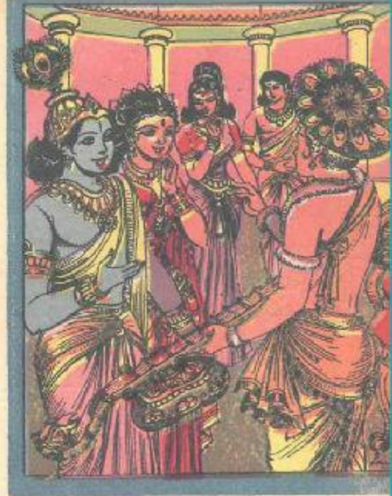
ते कळल्यावर प्रद्युम्नने शंबरला द्वंद्व युद्धास आह्वान केले. प्रद्युम्नने सात माया-विद्यांचा प्रयोग करून शंबरला ठार करण्याचा यत्न केला. पण आठव्या वेळीच त्याला त्याला यश मिळाले.

त्यानंतर मायावतीला बरोबर घेऊन प्रद्युम्न मायाविद्येनेच आकाशमार्गे प्रवास करीत सरळ कृष्णाच्या अंतःपुरात पोचला. एका पुरुषाला असा एकाएकी आलेला पाहून कृष्णाच्या अंतःपुरात खळबळ उडून गेली. त्याचे सौंदर्य पाहून सर्व औत्सुक्याने त्याच्याकडे पाहू लागल्या. त्याला पाहून रुक्मिणीला वाटले की आपला मुलगा जिवंत असता तर असाच मोठा व सुंदर झाला असता. जास्त लक्षपूर्वक तिने त्याच्याकडे पाहिले तेव्हा तिला त्याच्यात कृष्णाच्या रूपाचा भास झाला व तिचा मुलगाच तर हा नव्हे अशी एक शंका तिच्या मनात आल्याशिवाय राहाली नाही. कृष्णाने पण त्याला पाहिले व रक्ताची ओढ त्याला पण वाटू लागली.

त्याच वेळी नारदाने प्रवेश करून प्रद्युम्नाची सर्व कथा वर्णन करून सांगितली. त्याच्याकडून कृष्ण रुक्मिणीला कळले की प्रद्युम्नरूपे कामदेव व मायावती रूपे कामदेवाची पत्नी रती जन्माला आली. म्हणून त्यांचे लग्न झाले आहे. कामदेव भस्म झाल्यावर शंबर रतीला धरून घेऊन गेला. तेव्हांपासून ती त्याची पत्नी म्हणून त्याच्याबरोबर राहण्याचे कबूल करून ही इतके दिवस स्वतःच्या पातिव्रत्याचे रक्षण करीत आली होती.

ती सर्व कथा ऐकून कृष्णा रुक्मिणीला व कृष्णाच्या अंतःपुरातील इतर स्त्रियांना परमानंद झाला.

प्रद्युम्नानंतर रुक्मिणीला आणखी नऊ मुलगे व शेवटी एक मुलगी पण झाली. मुलांची नावे अनुक्रम चारुधेष्ण सुधेष्ण, सुषेण चारुगुप्त, चारुवाहन, चारुबिंद, चारुभद्र, चारुगर्भ, चारु अशी होती आणि मुलीचे नाव चारुमती होते. कृष्णाला इतर बायकांच्या पोटी भानु, भानविंद, संग्रामजित, दीप्तिमंत वृक वगैरे मुलगे आणि मित्रवती आदिक मुली झाल्या.

रुक्मिणीच्या पोटी प्रद्युम्न जन्मला त्याच महिन्यात जांबुवतीच्या पोटी सांब जन्मला. त्याला बलरामाने स्वतःच्या मुलासारखे लहान पणापासून वाढवले आणि त्याला सर्व शस्त्रास्त्रविद्येत पारंगत केले. बलरामाची बायको रेवती हिच्या पोटी त्याला निशात व उल्मक नामक दोन मुलगे झाले.

विदर्भ देशात रुक्मिणीचा रुक्मी भाऊ याला शुभांगी नावाची मुलगी झाली. ती लग्नास योग्य झाली तेव्हां रुक्मीने तिच्या लग्नासाठी स्वयंवर रचले. इतर राजपुत्रां-बरोबर प्रद्युम्नपण आईवडिलांच्या परवानगीने स्वयंवराला हजर झाला. शुभांगीने प्रद्युम्नच्या सौंदर्याचे वर्णन पूर्वीच ऐकून त्याच्याशीच विवाह करण्याचे मनाशी ठरविले होते. म्हणून तिने त्याच्याच गळ्यात वरमाला घातली. तिची निवड पाहून सर्वांना आनंदच झाला.

प्रद्युम्न शुभांगीशी विवाह करून द्वारकेला परत आला. काही काळ लोटल्यावर त्यांना अनिरुद्ध नावाचा मुलगा झाला. अनिरुद्ध आपल्या बापासारखाच सुंदर होता. त्याने सर्व अस्त्रशस्त्रविद्या शिकून घेतल्या. तो पण लग्नाला योग्य झाला.

रुक्मिणीचा भाऊ रुक्मी याच्या मुलाला रुक्मवती नावाची एक मुलगी होती. ती जितकी सुंदर होती तितकीच स्वभावाने सुशीलपण होती. म्हणून आईवडिलांबरोबर घरच्या इतर मंडळींची ती फार लाडकी होती. ती लग्नाला योग्य झाली तेव्हां रुक्मीने एका शूर व सुंदर राजकुमाराशी तिचा विवाह करण्याचे ठरवून वरशोधनास सुरवात केली. ही वार्ता श्रीकृष्णाला मिळाली तेव्हां त्याने तिन्ही पिढ्यांचा संबंध कायम रहावा या हेतूने आपला मुलगा प्रद्युम्न याला ती गोष्ट सुचविली. प्रद्युम्नला पण ती सूचना आवडली व त्याने रुक्मीकडे त्यासंबंधी निरोप पाठविला. रुक्मीला पण निरोप ऐकून आनंद झाला व त्याने त्या विवाहास आपली संमती दिली. लग्नाचा मुहूर्त ठरला. श्रीकृष्ण बलराम, प्रद्युम्न, रुक्मिणी व सर्व यादव प्रमुख विवाहास आले. लग्न समारंभ थाटा माटाने उरकला.

सर्व आनंदात असता वेणुधारी, श्रुतपर्व, अंशुमंत, जयत्सेन वगैरे रुक्मीच्या काही दाक्षिणात्य सहकारी मित्रांनीं त्याला सुचविले—"मित्रा! तू द्युतात प्रवीण आहेस. बलरामाला द्युताचा छंद आहे. तो कधीच नकार देणार नाही. तू आह्वान तर कर. द्युतात त्याचा पराभव करून मागे झालेल्या अपमानाची भरपाई करून घेता येईल."

अरण्यपुराण

[२१]

माकडे काबाला पाहताच अस्वलाला सोडून पळून गेली. ते पाहून अस्वलाला जिवात जीव आल्यासारखे वाटले. काबाने आपले भयंकर तोंड उघडून जोराने फूत्कार केला. माकडे जागच्या जागी परस्परांना बिलगून बसून राहाली. मौवलीला आनंद झाला.

काळा वाघ दम लागल्यासारख्या आवाजात ओरडला—"माझे काम संपले. मनुष्याच्या पोराला त्या मांडवातून बाहेर दे फेंकून. त्याला घेऊन जाऊ. नाहीतर माकडे पुन्हा आडवी येतील.

"भुस्स्स! थांब! माझ्या आज्ञे शिवाय माकडांना जागचे हालता येणार नाही." असे म्हणत काबा काळ्या वाघाला म्हणाला—"मित्रा, तू कोणाला तरी बोलवीत होतास नाही का?"

"मारामारी चालू असता कदाचित मीच हाक मारली असेल. अस्वलदादा, फार लागले का तुला?" काळ्या वाघाने विचारले.

अस्वल आपले हात पाय झाडीत त्यांच्याकडे पहात म्हणाले—"माझी शंभर छकले करून शंभर अस्वले करण्याचा विचार होता त्यांचा. बाप रे बाप! माझी चटणी करून टाकणार होती की काय नकळे. काबा, खरोखरच आज तू आम्हा दोघांचा जीव वांचविलास."

"अरे, त्यात काय मोठेसे? माणसाचे ते पोर कोठे आहे?" काबाने विचारले. "हा काय इथे आहे मी, मला वर चढून

येता येणार नाही." मौवली म्हणाला. "घेऊन जा याला. मोरासारखा नाचतो आहे, आमच्या पोरांना चिरडून टाकील." मंडपाच्या आतून साप म्हणाले.

"ओहो! या माणसाच्या पोराशी सर्वांचीच मैत्री दिसते आहे. ए पोरा! सरक थोडा बाजूला. अरे ए विषारी सापांनो लपून बसा कोठे तरी. मी ही भिंत पाडणार आहे." काबा म्हणाला.

त्याला संगमरमरी दगडावर नक्षी केलेल्या भिंतीला चीर पडलेली दिसली. त्याने नेम धरल्यासारखे हळूच आपले तोंड त्या फटीत घालून काढले. नंतर आपले शरीर सहाफूट वर उचलून सहा वेळ त्या भिंतीवर प्रहार केला. नक्षी केलेली मोडून गेली व एक मोठे भगदाड पडले. मौवली त्यातून बाहेर येऊन एक हात अस्वलाच्या खांद्यावर व दुसरा काळ्या वाघाच्या पाठीवर ठेवून दोघांना बिलगला.

अस्वल मौवलीला प्रेमाने भेटले. त्याने त्याला विचारले—"बाळ! तुला फारसे लागले बिगले तर नाही?"

"लागलं काय व किती हे सोड. मला कडकडीत भूक लागली आहे बघ. बाप रे बाप! तुम्हां दोघांना पण बरेच लागल्यासारखं दिसतं आहे. अरे आणि हे रक्त पण वाहते आहे." मौवली म्हणाला.

पाण्याच्या टाक्या व घराच्या आसपास दडून पडलेल्या माकडांना पाहून काळा वाघ जिभेने ओठ चाटीत म्हणाला—"काय नाही लागलं ते आम्हांलाच."

"हरकत नाही. जीव तर वाचला. 'शिर सलामत तर पगडी पचास.' तू जिवंत आहेस हीच किती आनंदाची गोष्ट आहे. आम्ही आपलं सर्व दुःख विसरलो पहा." अस्वल म्हणाले.

"ते सर्व नंतर पाहू. पहिल्याने काबाचे आभार मानले पाहिजेत. तो नसता तर आज आपण यशस्वी झालो नसतो व तू पण वांचला नसतास." काळा वाघ म्हणाला.

मौवली काबाकडे वळला. काबाचे डोके वर, मौवलीच्या डोक्यावर एक फूट उंच होते. "अस्सं! माणसाचे पोर ते हेच का? होय, याचं शरीर किती नरम आहे. अंधूक उजेडात तुला पाहून मी माकडच समजेन कदाचित. सावध रहा बाळ!" काबा म्हणाला.

मौवलीने काबाचे आभार मानले आणि असे देखील सांगितले की कधी शिकारीच्या वेळी मदतीची गरज भासल्यास मदत देईन. काबा मौवलीच्या खांद्यावर आपली मान ठेवून जणुकाही आशीर्वादच देत म्हणाला—'या पुढे संभाळून रहा जरा. चंद्र मावळायला झाला आहे. तू आपल्या मित्रांच्या बरोबर जा आणि आराम कर. येथे होणारे या पुढचे कांड तू पाहण्यासारखे नाही."

चंद्र डोंगरा आड मावळू लागला होता. अस्वल पाणी प्यायला निघून गेले होते. वाघ आपले अंग झाडून पुसून साफ करीत होता. काबा सरपटत निघून गेला. माकडे त्या अंधुक उजेडत परस्परांना बिलगून भिंतींवर बसली होती.

"चंद्र मावळला. तुला काही दिसते का?" काबाने विचारले.

"दिसतंय की काबा." माकडांनी उत्तर दिले.

"हलू नका जागचे आणि गंमत-पहा." काबा म्हणाला आणि आपलं डोकं आजू बाजूला हलवीत दोन तीनदां गोल फिरला. नंतर आपले अंग विचित्र तऱ्हेने स्वतः भोवतीच पिळवटूं लागला. कधी इंग्रजीच्या आठाची, कधी तिनाची नाहीतर सहाची

आकृती दिसे. अस्वल व काळा वाघ दोघे ते दृश्य चकित होऊन पहात होते. भीतीने त्यांच्या सर्वांगला कांपरे सुटले होते.

"माकडांनो, जरा या की पुढे." काबा म्हणाला.

माकडे एक पाऊल पुढं आली, जणुकाही कोणी त्याना ओढीत होते. त्यांच्या बरोबर अस्वल व वाघ पण थोडे पुढे ओढले गेले.

"या आणखी पुढे." काबा जोराने गरजला.

मौवलीने अस्वलाच्या व काळूच्या पाठीवर हात ठेवून खूण केली. दोघे मागे सरकले.

"हात काढून घेऊ नकोस. नाहीतर मी काबाच्या समोर जाऊन पडेन." काळा वाघ हळूच मौवलीच्या कानात म्हणाला.

"अरे, पण इतके भिण्याचं काय कारण? काबा गंमत म्हणून आढेवेढे घेत आहे." मौवली म्हणाला.

ते जंगलातल्या झाडीत आले तेव्हां अस्वल निःश्वास सोडून म्हणाले—"नको रे बाबा या काबाची संगत!"

"अरे, त्याचे काही विचारू नकोस. मी पळ भर उशीर केला असता तर त्याच्या घशात गेलो असतो." वाघ म्हणाला.

"चंद्र पुन्हा उगवेल तो पर्यंत किती जणांची शिकार तो करील, कोण जाणे." अस्वल म्हणाले.

मौवलीला आपल्या मानेवर बसवून काळा वाघ निघाला. मौवली तेथल्या तेथेच झोपला. अस्वलाने आणि काळ्या वाघाने त्याला गुहेत पोचता करून लांडग्याच्या जवळ केव्हां झोपवले, ते देखील त्याला कळले की नाही शंकाच.

"अयुध्य"

थायलंड देशाचे 'अयुध्य' (अजिंक्य) नगर चार शतके त्या देशाची राजधानी राहिले आहे. तेथल्या देवळात प्राचीन काळच्या राजांच्या अस्थी पुरलेल्या आहेत. आज हे देऊळ पूर्णपणे पडले आहे. १७६७ मध्ये हे 'अयुध्य' नगर बर्मी लोकांनी लुटले.

